

เศรษฐกิจพอเพียง ในกระแสโลกาภิวัตน์

เสน่ห์ จามริก
ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

พิมพ์ครั้งที่ ๑

ธันวาคม ๒๕๔๕ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์โดย สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
๔๒๒ ถนนพญาไท (เชิงสะพานหัวช้าง)

เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

ผู้ ปณ. ๔๐๐ ปณจ.รองเมือง กรุงเทพฯ

โทรศัพท์ ๐ ๒๒๑๕ ๒๕๘๓ / โทรสาร ๐ ๒๑๕ ๒๕๘๓

สายด่วน ๑๓๗๗

E-MAIL : PROMOTENETWORK@NHRC.OR.TH

WEBSITE : [HTTP://WWW.NHRC.OR.TH](http://www.nhrc.or.th)

คำนำ

บทศึกษาเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” นี้ ได้นำเสนอมานแล้วเมื่อต้นเดือนพฤศจิกายน ๒๕๔๑ ครั้นมาถึงช่วงรัฐบาล พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ หลังรัฐประหาร โคนล้มระบอบทักษิณ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ ก็ได้มีการรื้อฟื้นกล่าวขวัญถึงกันอีก โดยมุ่งให้ถือเป็นแนวนโยบายหลักของประเทศ จึงนับเป็นสิ่งที่น่ายินดี ที่เศรษฐกิจการเมืองไทยจะได้ปลดปล่อยตนเองให้อิสระ หลุดพ้นจากอำนาจเบ็ดเสร็จภายใต้ระบอบทักษิณ ซึ่งเป็นตัวชักนำให้เศรษฐกิจการเมืองของประเทศต้องตกอยู่ในฐานะบริวารของกระแสทุนข้ามชาติยิ่งๆ ขึ้นโดยลำดับ นอกเหนือไปจากการทุจริตคอร์รัปชันอย่างกว้างขวางรุนแรง ตามประสาของระบบ ซี.อี.โอ.ทั่วโลก

ประเด็นอยู่ที่ว่า เราจะให้ความเข้าใจเรื่องของ “เศรษฐกิจพอเพียง” อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท่ามกลางของกระแสโลกาภิวัตน์อันเชี่ยวกรากภายใต้ระบอบทักษิณ สุ่มเสี่ยงที่ออกมาจากรัฐมนตรีผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจ จะเน้นไปในทำนองว่า เศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นตัวถ่วงดุลการพัฒนาการเติบโตทางเศรษฐกิจ ให้อยู่ในความพอดี ไม่เกินตัว หรือรวดเร็วเกินไป

แนวความคิดความเข้าใจเช่นนี้ ต้องนับว่ามีส่วนถูกต้องอย่างแน่นอน แต่ชวนให้เป็นที่เข้าใจกันว่า แนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนายังคงยึดหลักการและแนวทางเดิมๆ “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแต่เพียงส่วนประกอบคอยถ่วงดุลการเร่งรัดอัตราการเติบโตเท่านั้น และถ้าเป็นเช่นนั้น เศรษฐกิจการเมืองไทย ก็คงไม่อาจมีการปฏิรูปปรับปรุงอะไรที่เป็นขึ้นเป็นอัน ทุกสิ่งทุกอย่างคงเป็นไปเหมือนเดิม คือสภาพความเป็นบริวาร ภายใต้กระแสอำนาจครอบครอง ครอบงำของทั้งกลุ่มทุนต่างชาติ และข้ามชาติ ซึ่งต้นทุนทั้งทางสังคมและทรัพยากรธรรมชาติต้องถูกขูดรีดและสูญเสียตลอดมาเพื่ออุดหนุนการเติบโตของภาคธุรกิจเอกชนเป็นสำคัญ แม้แต่ในแวดวงภาครัฐกิจเอง ก็เชื่อว่าจะมีโอกาสแสวงผลประโยชน์ได้ทัดเทียมกัน สิ่งที่เรียกขานกันว่า การแข่งขันเสรี จึงเป็นเพียงความว่างเปล่า การผูกขาดทั้งอำนาจการเมืองและเศรษฐกิจก็จะทวีความรุนแรงขึ้น ดังที่กำลังเป็นไปภายใต้ระบอบทักษิณ เข้าทำนอง “เศรษฐกิจล่าเหยื่อ” อย่างที่นายธนาคารใหญ่ของไทยเองก็ต้องลุกขึ้นมาประท้วงเมื่อไม่นานมานี้

โดยแท้จริง ถ้าจะมุ่งหวังให้ “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวทางเพื่อการปลดปล่อยให้เศรษฐกิจการเมืองไทย ทุกภาคส่วนและทุกระดับเป็นอิสระเสรี และได้มีขีดความสามารถพัฒนาตนเองและพึ่งตนเอง ก็ต้องยึดถือปฏิบัติกัน ไม่ใช่เป็นเพียงส่วนประกอบเท่านั้น หากแต่ในฐานะเป็น

“หลักการองค์รวมและสากล” ครอบคลุมนโยบายและยุทธศาสตร์โดยรวม บทศึกษาเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” นี้ นับเป็นความพยายามส่วนหนึ่งที่ให้หลักคิดข้อนี้ไว้ได้เป็นที่เข้าใจกันอย่างถ่องแท้ เพื่อว่าชีวิตสังคมไทยจะได้บรรลุถึงความเป็นอิสระเสรี เป็นธรรมและพัฒนาก้าวหน้าเชิงคุณภาพได้อย่างแท้จริง

เสน่ห์ จามริก

ตุลาคม ๒๕๔๙

สารบัญ

คำนำ ก

สารบัญ ข

1. พื้นฐานความเข้าใจร่วมกันเบื้องต้น	8
2. เหตุปัจจัยที่มาแห่งปัญหา	14
2.1 โลกานุวัตรไทย : เส้นทางสู่เศรษฐกิจเชลย	17
2.2 โลกาวัดันทุนนิยม : เส้นทางสู่ “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ”	26
3. เศรษฐกิจพอเพียงในฐานะหลักการองค์รวมและสากล	33
4. ยุทธศาสตร์สู่ฐานเศรษฐกิจสามัญชน	48
4.1 ความหมายของการพัฒนาชนบท	50
4.2 ทศนวิสัยเศรษฐกิจพอเพียง	51
4.3 แหล่งการเรียนรู้ชุมชน	52
4.4 ทศนวิสัยการพัฒนาเกษตร	54
4.5 มนุษย์พัฒนา	57
4.6 เครือข่ายข้อมูลข่าวสารการพัฒนา	62
4.7 เศรษฐกิจชุมชน	65
5. ส่งท้าย	70

เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์

หลังจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานกระแสพระราชดำรัสถึง “เศรษฐกิจแบบพอเพียง” เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 หลักความคิดในเรื่องนี้ ก็เป็นที่กล่าวขวัญ และได้รับการขานรับอธิบายขยายความกันอย่างกว้างขวาง เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการเสวนาระดมความคิดกันอย่างมีทิศทางและเป้าหมายสร้างสรรค์เพื่อส่วนรวมและความยั่งยืน ซึ่งต้องถือว่ามีความหมายความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งยวด โดยเฉพาะในยามที่ผู้คนภายในชาติกำลังตกอยู่ในภาวะความหวาดวิตกสับสนและบรรดาผู้นำตกอยู่ในภวังค์ของความคิดอันหมกมุ่นอยู่กับการแก้ไขปัญหาวันต่อวันเพื่อความอยู่รอดของกลุ่มธุรกิจการเงินในท่ามกลางความอับจนมืดมัวทางปัญญาและวิชาการเช่นนี้ หลักความคิดว่าด้วย “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงเป็นเสมือนจุดประกายให้เกิดความตื่นตัว ร่วมมือร่วมใจกันคิดค้นแสวงหา ทำความเข้าใจ ทั้งในระดับความคิดและแนวทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมตามสภาพความเป็นจริงของสังคมวัฒนธรรมไทย

บทศึกษา เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” นี้ เป็นความพยายามส่วนหนึ่งที่มีความตระหนักเห็นว่า หลักความคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ว่านี้ มีนัยสำคัญอย่างสูง ทั้งในระดับหลักการและนโยบาย ตลอดจนยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมทุกระดับ สิ่งที่บ้านเมืองและประชาชนคนไทยต้องการอย่างแท้จริง ทั้งใน

เวลานี้และวันข้างหน้า ก็คือวิถีทางอันสร้างสรรค์ต่อชีวิตและสังคม โดยรวมและอย่างเป็นองค์รวม ไม่ใช่เพียงเฉพาะภาคเฉพาะส่วน อย่างเช่นที่กำลังเป็นอยู่ อดีตของสังคมไทยในยุคเร่งรัดพัฒนา เป็นตัวกำหนดวิถีทางมาสู่วิกฤตความตกต่ำในปัจจุบัน ความคิดอ่าน และการกระทำในปัจจุบันก็จะเป็นตัวกำหนดวิถีทางมาสู่อนาคต อันยาวไกลในทำนองเดียวกัน โดยนัยนี้ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงมีความหมายเป็นทั้งมาตรการรีบด่วน และในขณะเดียวกัน เป็นการฟื้นฟูและวางรากฐานทางจิตสำนึกและวัฒนธรรม เพื่อการดำรงคงอยู่และคุณภาพชีวิตในสังคมโลก ซึ่งมีการพัฒนา เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ นั่นหมายความว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” มิใช่จะเป็นแต่เพียงวิธีการหรือมาตรการแก้ไขปัญหาวิกฤต เฉพาะหน้าชั่วคราวช่วยยาม หรือเฉพาะสังคมบางส่วนเท่านั้น หากโดย สาระหมายถึงเป็นหลักการสังคมอันพึงได้รับการป็นิจพิเคราะห์ อย่างกว้างไกล เชื่อมโยงมิติทั้งอดีตและปัจจุบันให้เกิดทัศนวิสัย ร่วมกันของปวงชนภายในชาติเพื่อการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ยั่งยืน ต่อชีวิตและสังคมในอนาคต

*ปรับปรุงจากเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน” ที่นำเสนอในการสัมมนา “โครงการปราชญ์ เพื่อแผ่นดิน” ครั้งที่ 1 เรื่อง “ปรัชญาการพัฒนา : ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ” ณ สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน ถนนติวานนท์ นนทบุรี 6-7 พฤศจิกายน 2541

1. พื้นฐานความเข้าใจร่วมกันเบื้องต้น

การนำเสนอประเด็นเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” นี้ ตั้งมั่นอยู่บนฐานของความเป็นจริงและเกณฑ์คุณค่าบางประการที่สมควรทำความเข้าใจร่วมกันเป็นเบื้องต้น กล่าวคือ ในประการแรกทีเดียว เป็นเรื่องของสัจธรรมความจริงที่ว่า ประเทศชาติไม่ได้มีสถานะและบทบาทเป็นเพียงหน่วยเศรษฐกิจหรือธุรกิจ ซึ่งหมกมุ่นอยู่แต่ในเรื่องกำขายขาดทุนกำไรทางวัตถุนิยมเป็นใหญ่ หากแต่มีคุณค่าและความหมายเป็นหน่วยชีวิตสังคมมนุษย์และการดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน และสันติสุขของมวลมนุษยชาติทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว หมู่คณะ กลุ่ม ขึ้นไปจนถึงระดับประเทศชาติ และระดับโลก โดยนัยนี้ กิจกรรมสังคมในส่วนที่เรียกกันว่า “เศรษฐกิจ” จึงประกอบเป็นเพียงกลไกส่วนหนึ่งในระบบและกระบวนการสังคม และเพราะฉะนั้น ย่อมจะมีบทบาทหน้าที่รับใช้สังคมโดยรวม ไม่ใช่ในทางกลับกัน ที่สังคมมนุษย์ต้องถูกบั่นทอนลดคุณค่าสถานะลงไปเป็นเครื่องมือรับใช้เศรษฐกิจอย่างเช่นที่กำลังเป็นอยู่ในทุกวันนี้ ในขณะเดียวกัน สิ่งที่เราเรียกว่า “เศรษฐกิจ” เอง ก็ต้องถูกบั่นทอนลดคุณค่าสถานะลงไปเป็นเพียงธุรกิจอันเป็นตัวกำหนดและจำกัดองค์ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ของเศรษฐศาสตร์ รวมทั้งศาสตร์สาขาอื่นๆ ในยุคปัจจุบัน¹

¹ จากทัศนะของศาสตราจารย์โธมัส ไมเคิล เพาเวอร์ แห่งมหาวิทยาลัยมอนทานา :

“บรรดานักเศรษฐศาสตร์ให้ความสำคัญกับอุปทานสูงส่งต่อประชาชนนักธุรกิจ บรรดาผู้นำธุรกิจถือเป็นวีรชนผู้ประกอบการ แบบอย่างสำหรับนักเศรษฐศาสตร์ในอันที่จะอำนวยความสะดวกให้เศรษฐกิจแบบเสรีและแข่งขันอันเป็นอุดมคติ นำไปสู่สังคมที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้”

คัดแปลจาก Thomas Michael Power, *The Economic Pursuit of Quality*, London, M.E. Sharpe, Inc., 1988, Preface หน้า xii

ประการที่สอง เป็นปัญหาตกเถียงกันอย่างยืดยาวมานานในเรื่องของปัจจัยและกลไกทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทุน ตลาด และเทคโนโลยี รวมแม้กระทั่ง อุตสาหกรรมและการเติบโตก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้ จริงๆ แล้วล้วนประกอบเป็นกระบวนการพัฒนาการโดยธรรมชาติของสังคมมนุษย์ ซึ่งไม่อาจปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงได้ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ตรงที่ว่า ปัจจัยและกลไกดังกล่าวนี้ รวมตลอดไปถึงกิจกรรมเศรษฐกิจทั้งหลายตั้งแต่การผลิต การซื้อขาย แลกเปลี่ยน การขนส่ง สื่อสารคมนาคม การเงินการธนาคาร และบริการด้านต่างๆ จนถึงการบริโภค ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้พึงต้องพิจารณา และเป็นที่เข้าใจประกอบกันเป็นกระบวนการชีวิตมนุษย์และสังคมโดยรวม เรื่องของเสรีภาพและประสิทธิภาพในการประกอบ การทางเศรษฐกิจและธุรกิจนั้น คงไม่มีใครที่สติสัมปชัญญะปกติ จะปฏิเสธได้แย้งอะไรในหลักการ ระบบทุนและตลาดไม่ใช่เป็นปัญหา อยู่ในตัวเอง เป็นแต่เพียงว่า จำเป็นต้องประสานหลักปฏิบัติเสรีภาพ และประสิทธิภาพของกลไกเศรษฐกิจที่วางนี้ ให้สอดคล้องต่อเกณฑ์ คุณค่าและการดำรงคงอยู่ของชีวิตสังคมที่เป็นอิสระเสรีมีเสถียรภาพ และเป็นธรรมด้วยในขณะเดียวกัน ดังที่ จอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes) นักเศรษฐศาสตร์อังกฤษผู้ยิ่งใหญ่ได้ เคยเตือนเอาไว้² แต่ว่าในสภาวะทางปัญญาความคิดและวิชาการ

² William Keegan, *The Spectre of Capitalism : The Future of The World Economy After The Fall of Communism*, Vintage, 1992 หน้า 11

ในขณะที่นักเศรษฐศาสตร์ระดับ จอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ มองเห็นว่า ในปัญหาการประสานประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับเป้าหมายเสถียรภาพและความเป็นธรรมทางสังคมนั้น มีความจำเป็นต้องสรรหานโยบายและเครื่องมือใหม่ๆ เพื่อปรับและควบคุมกลไกการทำงานของพลังทางเศรษฐกิจ แต่นักเศรษฐศาสตร์ไทยเรา แม้ในท่ามกลางวิกฤตรุนแรงขณะนี้ ก็ยังงัดยื่นหยัดถึงความสำคัญศักดิ์สิทธิ์ของเป้าหมายประสิทธิภาพ ดังวาทะที่ว่า

“...ระบบการแข่งขันจะเลือกเอา แต่ก็เป็นหนทางสำคัญไปสู่การมีประสิทธิภาพ”

“..ในโลกแห่งความเป็นจริงนั้น ไม่ว่ารัฐบาลจะดำเนินนโยบายใดก็ตาม ทุกครั้งจะมีผู้ได้และผู้เสียที่เจ็บปวดเสมอ”

“..ดังนั้นจึงเห็นความเจ็บปวดที่เกิดจากการรักษาโลกเป็นเรื่องธรรมดา คล้ายกับหน่อที่เห็นความเจ็บไข้และป่วยตาย เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต”

วราภรณ์ สามโกเศศ : “นักเศรษฐศาสตร์ : คนเลือกเอาที่หัวใจอ่อนโยน” นิตยสาร 14 ตุลาคม 2541

อุปมาอุปไมย นักเศรษฐศาสตร์เป็นเสมือนหมอรักษาโรคเช่นนี้ เป็นข้อที่นำคิดว่า สังคมสมควรจะมอบความไว้วางใจให้นักเศรษฐศาสตร์เข้ามาดูแลกำหนดนโยบายของประเทศในนามของความเป็น “มืออาชีพ” อย่างเช่นที่กำลังเป็นแฟชั่นนิยม ในหมู่ผู้การเมืองไทยอยู่ในขณะนี้หรือไม่ เพียงใด?

สำหรับผู้สนใจเกี่ยวกับปัญหาสภาวะความรู้และความรับผิดชอบต่อสังคมของหมอรักษาโรค โปรดอ่าน ศ.นพ.ประเวศ วะสี : “แนวคิดใหม่เรื่องสุขภาพ” ชีวจิต ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 16 ตุลาคม 2541 หน้า 12

ทุกวันนี้ หลักการและเงื่อนไขเพื่อสังคมเสรีและเป็นธรรม กลับมักจะถูกตั้งข้อหาอยู่เนืองๆ ว่าแอนตี้ทุนนิยม ! แอนตี้เศรษฐกิจเสรี ! หรือแม้กระทั่ง แอนตี้เสรีนิยม ! ซึ่งแปลความรวมๆ ได้ว่าเป็นเรื่องโง่เขลาเบาปัญญา ไม่รู้เรื่องเศรษฐศาสตร์ ไม่รู้เท่าทันสถานการณ์โลก ! ในที่สุดหลักการดีๆ มีพลวัตที่พอจะสร้างสรรค์ต่อชีวิตและสังคมได้อย่างเช่น เศรษฐกิจตลาดเสรี จึงต้องถูกลดค่าลงไปกลายเป็นเพียงลัทธิทุนนิยมชนิดสุดขั้ว (radical capitalistic ideology) ในทัศนะของสันตปาปา จอห์น พอลที่ 2 ด้วยเหตุที่เอาแต่ยึดถือกลไกตลาดเป็นตัวกำหนดชีวิตและสังคม และ “มัวเมาลุ่มหลง ปล่อยให้การแก้ปัญหาต่างๆ ขึ้นอยู่กับพัฒนาการอย่างเสรีของพลังตลาด”³ ในสภาพบรรยากาศทางปัญญาคบคิดเช่นนี้ ความพยายามที่จะให้เกิดการเสวนาร่วมกันคิดค้นหาทางแก้ไขปัญหาก็เกิดมรรคผลอย่างจริงจัง จึงต้องเป็นหมันไป

และประการที่สาม การนำเสนอบทศึกษาเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” นี้ ยึดถือ คนกับคุณค่าชีวิตและสังคมเป็นสาระ ตามความจริงแล้ว หลักการข้อนี้ เป็นเรื่องของสามัญสำนึกโดยแท้ หากแต่ก็เป็นดังที่ ศาสตราจารย์โยฮัน กัลตุง (Johan Galtung) ผู้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์สันติภาพศึกษาในมหาวิทยาลัยหลายประเทศ ได้เคยตั้งข้อสังเกตไว้นานมาแล้วว่า ปัญหายุ่งยากทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นล้วนแต่มีรากฐานมาจากแบบ

³ Pope John Paul II, Encyclical Letter, Address on The Hundredth Anniversary of Rarum Nevarum, 1991 หน้า 39 และ 82

แผนความคิดความเชื่อที่ยึดถือเชิดชู “ระบบ” ขึ้น เป็นใหญ่เหนือคน การณ์มักเป็นเช่นนี้ในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ สังคมไทยเราก็จะไม่อาจหนีพ้นไปจากวิบากกรรมข้อนี้ ทั้งๆ ที่ได้ชื่อว่าเป็นเมืองพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยุคเร่งรัดพัฒนา ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องพุ่งเป้าไปสู่ระบบตลาดและการแข่งขันช่วงชิงเพื่อผลกำไรสูงสุด และเพื่อเร่งรัดอัตราการเติบโตทาง “เศรษฐกิจ” ทั้งนี้ไม่ว่าจะยังผลให้เกิดการสูญเสียต่อชีวิตมนุษย์และสังคมอย่างไรก็ตาม แล้วสังคมไทยเราก็ต้องประสบกับการสูญเสียอย่างเอนกอนันต์ทั้งชีวิตคนเมืองและชนบท รวมทั้งต้นทุนฐานทรัพยากรธรรมชาติดังเป็นที่ทราบกันคืออยู่ มาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540-2544) ประกาศยึดถือ “คน” เป็นแกนกลางการพัฒนา แต่ในทางปฏิบัติที่เป็นจริงแล้ว ภายใต้กระแสความคิดความเชื่อในแวดวงอำนาจและวิชาการ คนก็ยังคงถูกตีตราเป็นเพียง “ทรัพยากรมนุษย์” ที่จะต้องถูกฝึกฝนเพื่อเข้าสู่ตลาดจ้างงานตามแบบฉบับบรรทัดฐานที่ถูกกำหนดให้ ไม่ใช่เพื่อเรียนรู้และพัฒนาตนเองตามศักยภาพธรรมชาติอันหลากหลายของมนุษย์ รวมแม้กระทั่งผู้คนในภาคเกษตรชนบทที่ถูกกล่อมเกลาชักจูงให้ต้องจำนนต่อระบบภายนอกในแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการผลิต หรือการบริโภค ผลก็คือ ประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ต้องถูกบั่นทอนศักยภาพทางปัญญาที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเอง และต้องฝากความหวังในชีวิตและอนาคตไว้กับพลังต่างชาติภายนอกในยามวิกฤตเศรษฐกิจการเงินอย่างที่กำลังเป็นอยู่ขณะนี้

หลักความจริงและเกณฑ์คุณค่า 3 ประการที่กล่าวมา อันได้แก่
สำนึกความเป็นชุมชนและสังคมมนุษย์ หนึ่ง ความประสาน
กลมกลืนของเสรีภาพกับความเป็นธรรมทางสังคม หนึ่ง และคุณค่า
ศักยภาพพัฒนาตนเองของคนเรา อีกหนึ่ง ทั้งหมดนี้ จริงๆ แล้ว
สัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันประกอบเป็นวิถีชีวิตอัน
เที่ยงธรรมตามหลักพุทธศาสนา⁴ ซึ่งอาจเรียกย่อๆ ว่า **วิถีแห่งธรรม**
หรือถ้าจะเรียกขานกันในเชิงภาษาวិชาการก็พอจะเรียกได้เต็มปากกว่า
วิถีแห่งธรรมศาสตร์ จะอย่างไรก็ตาม การอ้างอิงไปถึงหลักพุทธ
ศาสนามาพูดกันในเรื่องของเศรษฐกิจเช่นนี้ ก็ได้มีเจตนาที่จะมา
เทศนาธรรมแต่อย่างใดในที่นี้ เพราะนอกจากจะไม่ได้มีภูมิภาคที่จะ
จะทำเช่นนั้นได้แล้ว โดยแท้จริง เรื่องธรรมะที่เรากำลังพูดถึงกันอยู่
ก็ไม่ใช่เป็นอะไรที่สถิตย์อยู่เหนือธรรมชาติชีวิตมนุษย์ปุถุชนทั้งหลาย
ซึ่งดำรงอยู่ในสังคมโลกของกิเลส ความต้องการ และผลประโยชน์
ประเด้นอยู่ที่จะต้องเสริมสร้างปลูกฝังวัฒนธรรมและวิถีการเรียนรู้ที่
“รู้จักพอ” ในขณะเดียวกัน ที่จะต้องจัดวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่
“ไม่รู้จักพอ” อันเป็นอวิชชาและบรรทัดฐานของการกำหนดนโยบาย
เศรษฐกิจทั้งในประเทศ และระดับโลกอยู่ในทุกวันนี้⁵ และนี่คือ

⁴ โปรดดูขยายความ เสน่ห์ จามริก : “พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน” ใน สังคมไทยกับการพัฒนา
ที่ก่อปัญหา โครงการจัดพิมพ์คบไฟ พ.ศ. 2537 หน้า 57-86

⁵ ตามอรรถาธิบายของนักเศรษฐศาสตร์ระดับที่ปรึกษาพรรคการเมืองแกนนำรัฐบาลอีกเช่นกัน :

“นักเศรษฐศาสตร์ถือว่าการมีสินค้าและบริการที่สมาชิกของสังคมสามารถบริโภคได้คือหัวใจ หัวใจ
มาตรฐานการครองชีพของมนุษย์ ซึ่งมีปริมาณค่อนข้างมากเท่าใด ก็ถือว่ามีความสุขมากขึ้นเท่านั้น
“เหตุที่ปริมาณสินค้าคือหัวใจ หรือรายได้คือหัวใจที่แท้จริง เป็นเป้าหมายของการกินคืออยู่ดี ก็เพราะว่า
นักเศรษฐศาสตร์ตระหนักดีว่า มันเป็นเรื่องจริงของมนุษย์ที่ต้องการบริโภคเพิ่มขึ้นอยู่เรื่อยๆ
ยังมีให้บริโภคมากเท่าใดก็ยิ่งมีความสุขมากขึ้นในทุกสังคมบนโลกนี้”

วารสาร สามโลก เศรษฐกิจ อ้างแล้ว เชิงอรรถหมายเลข 2

ปมปัญหาด้านแรกที่เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจและคิดอ่านหาทางแก้ไขกัน

ในระดับความคิดและในเชิงของวัฒนธรรมการเรียนรู้ “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นคำตอบอย่างแน่นอน แล้วเราก็มีผู้รู้ ผู้ปฏิบัติอยู่เป็นจำนวนไม่น้อยต่างแสดงทัศนะอธิบาย ถึงคุณค่า และความหมายความสำคัญของหลักความคิดว่าด้วย “เศรษฐกิจพอเพียง” ไว้อย่างรอบด้าน^๑ ทั้งหมดเป็นที่เชื่อถือได้ว่า เรามีองค์ความรู้และภาคปฏิบัติค่อนข้างเพียงพอทีเดียว ที่จะลงมือปฏิบัติและเรียนรู้ขยายผลกันได้ แต่ถึงกระนั้น จากประสบการณ์โดยตรงของผู้เขียนเองที่ได้มีโอกาสร่วมงานพัฒนากับกลุ่มผู้นำชุมชนชนบท รวมทั้งได้รับความร่วมมือสนับสนุนจากบุคลากรหน่วยงานราชการอยู่พอสมควร ก็ยังเกิดความตระหนักเป็นอย่างดีถึงปมปัญหาอันเกิดจากความลัทธิขัดแย้งในระดับวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชนบทชั้นนำและนโยบายรัฐ นั่นก็คือปัญหานโยบายที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ “ไม่รู้จักพอ” ดังกล่าวข้างต้น แม้กระทั่งนโยบายและมาตรการแก้ปัญหาวิกฤตอันเกิดแต่เศรษฐกิจฟองสบู่แตกสลายสดๆ ร้อนๆ นี้เอง ก็ดูจะยังคงตั้งอยู่

^๑ งานเขียนสำคัญๆ อาทิเช่น :

พอมหาอยู่ สุนทรชัย : แนวคิดการเกษตรแบบผสมผสาน โรงเรียน

ชุมชนอีสานและสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา – อีสาน พ.ศ.2540

สังคมถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท : ความไม่ฝันของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม มุลนิธิ
สถานแสงอรุณ พ.ศ. 2539 สุข ชนะชัย พิทยา ว่องกุล บรรณาธิการ อนุสรณ์งานพระราชทาน
เพลิงศพ พ.ศ. 2541

ไทยโพสต์ ฉบับ “ไทยโพสต์ เอ็กซ์-ไซท์” 21 ตุลาคม 2541 รวม

“พระราชดำรัสเศรษฐกิจแบบพอเพียง” และบทความนานาทัศนะนำสนใจของบุคคลชั้นนำ
จากวงการสังคมต่างๆ

บนสมมติฐานของเศรษฐศาสตร์แห่งความไม่รู้จักพออยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย ซึ่งจะต้องส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจสังคมในระดับต่างๆ ลงไปอย่างไม่ต้องสงสัย รวมทั้งภาคปฏิบัติการ “เศรษฐกิจพอเพียง” ทั้งในส่วนที่ยังพอมีหลงเหลืออยู่ และในส่วนที่พยายามจะริเริ่มขึ้นใหม่ ในสภาพการณ์เช่นนี้ ไม่ว่าเราจะชอบหรือไม่ชอบ จะต้องการหรือไม่ต้องการก็ตาม หลักการ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงย่อมจะนิยความหมายในมิติเศรษฐกิจการเมืองอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความสำคัญ และจำเป็นต้องเน้นไว้ ณ ที่นี้

หลักการ “เศรษฐกิจพอเพียง” สามารถให้คำตอบได้ในระดับของความคิดและวัฒนธรรมการเรียนรู้ดังกล่าวแล้ว แต่เมื่อมาถึงระดับหลักการสังคมและนโยบาย ภายใต้อิทธิพลเศรษฐกิจการเมืองของความไม่รู้จักพอในปัจจุบัน “เศรษฐกิจพอเพียง” จะมีคำตอบและชี้แนะแนวทางปฏิบัติอย่างไรนั้น ก่อนอื่น คงจะต้องทำความเข้าใจกันถึงสถานะเศรษฐกิจการเมืองไทย และเหตุปัจจัยที่มาของปัญหาให้ถ่องแท้ตามสมควร

2. เหตุปัจจัยที่มาแห่งปัญหา

จุดอ่อนข้อหนึ่งของสังคมไทยเราที่มีกบปรกรถึงกันอยู่เสมอ ก็คือ ขาดสำนึกเรียนรู้จากประวัติศาสตร์ เราจะเอ่ยอ้างถึงกันบ้างเป็นครั้งเป็นคราวก็มักเป็นเรื่องปลุกเร้าอารมณ์กันชั่วครู่ชั่วยามเสียมากกว่าอะไรอื่น มาบัดนี้ สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่กับภัยวิบัติอันใหญ่หลวง

แต่ทว่า มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง ซับซ้อน ต้องการการใช้สติปัญญา อันสูงส่งคัมภีรภาพและเที่ยงธรรม ที่จะเรียนรู้อดีตสู่ปัจจุบัน เพื่อก้าวต่อไปข้างหน้าเคียงอิสรชน ซึ่งเป็นคุณสมบัติอันแนบเนียนและเกิดทุนอยู่กับสังคมวัฒนธรรมไทยมาโดยตลอด ดังเป็นที่ตระหนักรู้กันอยู่โดยทั่วไป

ดังนั้น การทำความเข้าใจถึงเหตุปัจจัยและความเป็นมาของ ปัญหาวิกฤตที่เรากำลังพุดกันถึงอยู่นี้ จึงจะขออาศัยเสียงสะท้อนของ บุคคลในประวัติศาสตร์เป็นหลักทำหน้าที่เป็นแหล่งบอกเล่าให้เป็นที่ รับรู้ เรียนรู้ร่วมกันสำหรับเราท่านทั้งหลาย ในอันที่จะใช้วิจารณ์ญาณ ทำความเข้าใจถึงแก่นสารของปัญหา และช่วยกันขบคิดหาทางแก้ไข และทางออกกันตามความเป็นจริง

เพื่อการนี้ ขอเริ่มประเด็นจากวิวาทะเรื่องปัญหาการใช้ ศัพท์แสงซึ่งราชบัณฑิตยสถานตกเป็นข่าวเมื่อสามสี่ปีมานี้เอง ตอน ประกาศศัพท์บัญญัติใหม่คำว่า “โลกาภิวัตน์” เพื่อใช้แทนคำว่า “โลกาณวัตร” พร้อมทั้งให้อรรถาธิบายศัพท์คำแรกว่าหมายถึง “การ แผล่ถึงกันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก” ส่วนคำหลัง หมายถึง “การประพุดติดตามโลก” จริงๆ แล้วทั้งสองคำต่างสื่อความ หมายถึงกระแสโลกด้วยกัน เพียงแต่นัยต่างกัน ตรงที่คำว่า “โลกาภิวัตน์” ตามอรรถาธิบายของราชบัณฑิตยสถาน เป็นมุมมอง จากแง่ของวัฒนธรรมสังคมโลกตะวันตก ในฐานะเป็นผู้กระทำการ แผล่พละานุภาพมุ่งเอาชนะเหนือโลกและครอบครองโลก ส่วนคำว่า

“โลกานุวัตร” เป็นมุมมองจากทางด้านของสังคมโลกนอกตะวันตก อย่างเช่นสังคมไทย ซึ่งตกอยู่ในฐานะเป็นฝ่ายถูกระทำให้จำต้อง ประพฤติตามโลก⁷ โดยนัยนี้ เจตนาดั้งเดิมของราชบัณฑิตยสถาน ที่จะบัญญัติศัพท์ใหม่เพื่อใช้แทนศัพท์เก่า จึงเป็นความเข้าใจ คลาดเคลื่อน แล้วก็กลายเป็นทิวทางปัญญาคือดังต่างคนต่างใช้กันไปจนถึงทุกวันนี้ ในส่วนของสื่อมวลชนและสาธารณชนทั่วไป ก็จะยอมรับใช้คำว่า “โลกาภิวัตน์” โดยคุณิ ตามการชี้นำของ ทางราชการ แต่ก็มักใช้กันไปอย่างคลุมเครือ ปราศจากการแยกแยะ ข้อแตกต่าง ซึ่งมีนัยสำคัญยิ่งต่อความเข้าใจถึงภาวะเป็นไป ของสถานการณ์โลกและเศรษฐกิจการเมืองไทย

จะอย่างไรก็ตาม ความเข้าใจคลาดเคลื่อนดังกล่าวกลับ เป็นผลดีในข้อที่มีส่วนบัญญัติคำศัพท์ช่วยให้เรารู้จักแยกแยะสถานะ และนัยเชิงบวกเชิงลบของสัมพันธภาพทางเศรษฐกิจการเมืองในโลก ยุคของการพึ่งพาอาศัยและปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิดและ แนบแน่นยิ่งๆ ขึ้นตามลำดับ ประเด็นอยู่ที่จะต้องทำความเข้าใจ ในสถานะของสังคมไทยเราเองและของโลกอย่างถ่องแท้ตามสมควร กล่าวคือ ในฐานะตกเป็นฝ่ายตั้งรับ หรือ “โลกานุวัตร” ภายใต้กระแส การแผ่อำนาจของ “โลกาภิวัตน์” ดังกล่าวแล้ว ทั้งนี้ เพื่อว่าจะได้ สามารถตั้งโจทย์ตั้งคำถามและแสวงคำตอบที่ถูกต้องเหมาะสม ต่อชีวิตความเป็นอยู่เป็นปกติสุขของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

⁷ โปรดดูบทวิเคราะห์ เสน่ห์ จามริก : “เงื่อนไขวัฒนธรรมในการแสวงหาเปลี่ยนแปลง” ใน *ฐานคิด : ผู้ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย* วิถีทรรศน์ พ.ศ. 2541 หน้า 33-48

2.1 โลกาภิวัตน์ไทย : เส้นทางสู่เศรษฐกิจเขียว

ตามความจริงแล้ว กระแสโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ การแพร่หลายภาพ
ทั่วโลก ของมหาอำนาจอุตสาหกรรมตะวันตก ไม่ใช่ของใหม่อะไร
หากแต่ได้แผ่ขยายเข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชียและสังคมไทยนับนานนับ
ศตวรรษ โจทย์อันดับแรกมีอยู่ว่า สังคมไทยของเรามีคำตอบ
ด้วยการ “โลกาภิวัตน์” กล่าวคือ ประพฤติตามโลกอย่างไร
โจทย์ข้อนี้ พอจะอธิบายสรุปได้จากเสียงสะท้อนจากประวัติศาสตร์
ช่วง 150 ปีเศษจนถึงปัจจุบันเป็น 3 ช่วงใหญ่ๆ ดังนี้ :-

ช่วงแรก ขอเริ่มโดยอัญเชิญกระแสนพระราชมารดา
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ตอนใกล้เสด็จสวรรคต
เมื่อปี พ.ศ. 2384 คือ 157 ปีมาแล้ว :

“.....การศึกษาศึกษาข้างญวน ข้างพม่า ก็เห็นจะไม่มีแล้ว
จะมีอยู่ที่แต่ข้างฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียที่เขาได้ การงาน
สิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่า
ให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว...”⁸

ช่วงที่ 2 78 ปี ต่อมา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดี
กระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ทัศนะต่อที่ประชุมอุปราชและ
สมุหเทศาภิบาล เมื่อปี พ.ศ. 2462 ไว้ว่า :

“....นอกเหตุการณ์ภายใน ยังมีเหตุการณ์ภายนอก
ซึ่งเข้าช่วยทำให้ราษฎรเสีย คือฝ่ายโทษต่างๆที่มาทับ
อารยธรรมของชาวตะวันตก การค้าขายไปมาติดต่อ
หนังสือ ภาพยนตร์เหล่านี้ เป็นโรงเรียนที่ปฏิเสธไม่ได้

⁸ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2387-2384 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ หน้า 370

คุณหมันต์ โทษอนันต์...

“...เมื่อสถานะแห่งชาติ คือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้นแล้ว
ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ
การกสิกรรม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่งของเรา (และยิ่งตม
สมัยนี้ยิ่งสำคัญยิ่งขึ้น เพราะเชื่อกันว่า เสร็จสงครามอาวุธ
แล้วจะต้องถึงสงครามอีกอนอมิกส์) ถึงจะแก้ไขและจัด
ช่วยเหลือทางอื่นๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นปานใด ก็จะเพิกเฉยละเลย
การศึกษาทางกสิกรรมเสียไม่ได้ จึงจำจะต้องหัดคนให้มี
ความรู้ทางกสิกรรม และให้รักกสิกรรมไปแต่เล็กด้วย...”⁹

และช่วงที่ 3 อีก 79 ปีต่อมาถึงวันนี้ เราได้รับฟังประโยค
ประวัติศาสตร์ร่วมสมัยจาก ดร.อัมมาร สยามวาลา นักเศรษฐศาสตร์
ชั้นแนวหน้า ดังนี้ :

“...ประเด็นอยู่ที่นักลงทุนต่างประเทศ เพราะปัญหาของเรา
อยู่ในมือต่างชาติ ตอนนี้ เราได้แค่ถาวนา และพนมมือ
รอฝรั่งอย่างเดียว...”¹⁰

รวมทั้งนักเศรษฐศาสตร์ชั้นนำอีกท่านหนึ่งได้แสดงความรู้ลึกถึง
ปมปัญหาการเรียนรู้ไว้อย่างน่าสนใจในช่วงเวลาเดียวกันว่า :

“ผมยอมรับว่า สภาพที่กำลังเกิดขึ้นในเมืองไทย และ
โลกขณะนี้ไม่เคยปรากฏในตำราเศรษฐศาสตร์ฉบับไหน
“เมื่อพายุเศรษฐกิจเริ่มโหมกระหน่ำอเมริกาและยุโรป
การรวมตัวของชาติใหญ่ๆ จำนวนหนึ่ง จะช่วยให้โลกพ้น

⁹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.6 ศ 1/1 รายงานประชุมอุปราษและสมุหเทศาภิบาล พ.ศ. 2462
ขีดเส้นใต้ของเดิม

¹⁰ ไทยโพสต์ 16 สิงหาคม 2541

หายนะภัยจากเศรษฐกิจพังพาบได้หรือไม่ ยังน่าสงสัย เพราะทุกประเทศก็เห็นแก่ตัวด้วยกันทั้งนั้น นี่คือเหตุแห่งความหายนะ

“ในหลวงของเรา รู้ก่อนด้วยธรรมชาติของพระองค์เอง การพึ่งพาตนเอง การยืนหยัดด้วยลำแข้งตนเองออกมาในรูปเศรษฐกิจแบบพอเพียง แล้วรู้จักขยัน ประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ รู้จักเก็บหอมรอมริบ” ไม่ใช่คำสั่งของพระองค์ แต่เป็นความจริง “โลกนี้จะออกหัวหรือออกก้อย ยังไม่มีใครรู้ หากสภาพเศรษฐกิจขณะนี้ อยู่ในภาวะตึบตัน”¹¹

เสียงสะท้อนจากประวัติศาสตร์และร่วมสมัยที่อ้างถึง เป็นคำอธิบายอยู่ในตัวเองไม่มีความจำเป็นที่จะต้องขยายความเพิ่มเติมอะไรอีก แต่สำหรับเราท่านทั้งหลายที่กำลังขบคิดหาความกระจ่างในเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” ในฐานะหลักการทางเลือก คำถามที่มีตามมาอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ก็คือว่า อะไรเกิดขึ้นกับ “ระบบ” ผู้นำของสังคมไทยเรา ? ขอเน้นคำว่า “ระบบ” เป็นพิเศษในที่นี้ ไม่ใช่เพื่อจะยกระบบขึ้นเหนือคน หามิได้เลย จริงอยู่ ความคิดและการกระทำทั้งหลายทั้งปวง ก็ล้วนมีมาจากตัวคนนี่เอง และคนก็ไม่อาจปิดความรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่ของตนไปได้อย่างแน่นอน แต่ทว่า ในการวิเคราะห์ถึงเหตุปัจจัยที่มาของปัญหาต่างๆ ของบ้านเมือง เราจำเป็นต้องคิดให้กว้างไกลออกไปจากเรื่องของตัวบุคคล ซึ่งเป็นเพียงภาพสะท้อนของปรากฏการณ์ของระบบวิธีคิด หรือที่เรียกว่า

¹¹ ดร.จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา *มติชนสุดสัปดาห์* 22 กันยายน 2541 ปีที่ 18 ฉบับที่ 944 หน้า 98

กระบวนการทัศน์ ของยุคหนึ่ง สมัยหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวกำกับกรอบจำกัดความคิดและการกระทำของคนเรา มิฉะนั้นแล้ว ชีวิตสังคมก็จะจมปลักอยู่แต่ในวังวนของการหาแพะรับบาปชดทอดกันไปมาไม่มีที่สิ้นสุด คุณเป็นสังคมไร้เดียงสา ดังเช่นที่สังคมไทยเรากำลังเป็นอยู่ในทุกวันนี้

จุดเปลี่ยนทางความคิดเบี่ยงเบนออกไปจากหลักการสังคมที่พร่าเตือนให้เรารู้จักเรียนรู้อย่างสุ่มรอบคอบจากอารยธรรมตะวันตกและพัฒนาตนเองไปในแนวทางที่ “ถ่านะแห่งชาติ คือ คนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้น” เพื่อแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ในสงครามเศรษฐกิจพอจะประมวลความได้จากพัฒนาการหลังถึงพุทธกาลปี 2500 ดังนี้ :

- พ.ศ. 2498 ปลายสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ธนาคารโลกส่งคณะผู้แทนมาสำรวจเศรษฐกิจไทยและเสนอแนะนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาใหม่ คือ สร้างอุตสาหกรรม ลดบทบาททางเศรษฐกิจของรัฐและส่งเสริมการลงทุนและประกอบการของเอกชน

- พ.ศ. 2501 กลุ่มอำนาจจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กระทำรัฐประหารสถาปนา “ระบอบปฏิวัติ” ระดมนักวิชาการสาขาต่างๆ มาช่วยงานของชาติ ประกาศคำนิยม “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” และเปิดฉากปฏิบัติการแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ตามคำแนะนำของธนาคารโลก ซึ่งมีสาระสำคัญ เป็นการลอกเลียนผลิตซ้ำแนวทางสร้างอุตสาหกรรมตามแบบฉบับที่เคยเป็นมาในประวัติศาสตร์ปฏิวัติอุตสาหกรรมของตะวันตก กล่าวคือ แบ่งแยกและแปลกแยกอุตสาหกรรมเมืองกับเกษตรชนบทออกจากกัน พร้อมทั้งจัดทรัพยากรส่วนเกินจากภาคเกษตรชนบท

- พ.ศ. 2516 เหตุการณ์ 14 ตุลาคม ซึ่งโดยสาระสะท้อนถึงการขยายตัวของพลังอำนาจกลุ่มทุนและชนชั้นกลางในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม และซึ่งอีก 20 ปีต่อมา จะได้มีบทบาทเป็น

แกนกำลังสำคัญในขบวนการ “ปฏิรูปการเมือง” ช่วงปลายทศวรรษ 2530

12

– พ.ศ. 2523 เริ่มศักราชของ “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” กลุ่มทุนธุรกิจการเงิน และนักบริหารมืออาชีพ เข้ามีบทบาทร่วมในรัฐบาล พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ “ครีมเทียมเศรษฐกิจ” นำโดย นายบุญชู โรจนเสถียร นายธนาคารในฐานะรองนายกรัฐมนตรี ผู้ได้สมญาว่า “ชาร์เศรษฐกิจ” และ ดร.อานวย วีรรณ นักเศรษฐศาสตร์อดีตที่ปรึกษาเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ประกาศตั้งสมญาประเทศไทยเป็น “บริษัทรวมไทย” (Thailand Inc.) ตามแบบฉบับที่เรียกงานประเทศญี่ปุ่น พร้อมทั้งประกาศณรงค่นโยบายเปิดประตูต้อนรับการลงทุนต่างชาติของทุนบริษัทข้ามชาติทั้งหลาย โดยอาศัยแรงจูงใจแรงงานราคาถูกและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ¹³

¹² Saneh Chamarik, “Question of Stability and Security in Thailand, M. Rajaratnam and Lim So Jean. ed., *Trends in Thailand*, Singapore University Press, 1973 หน้า 87–96 และเสน่ห์ จามริก : “การเมืองไทยกับปฏิวัติคุณาคม” *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 พฤษภาคม 2517 หน้า 160–180

¹³ จากการสัมภาษณ์ของนายบุญชู โรจนเสถียร ในฐานะรองนายกรัฐมนตรีฝ่ายเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. 2523 :

ถาม : บริษัทข้ามชาติแสดงความสนใจในนโยบาย (เรื่องบริษัทรวมไทย) ที่ผ่านมาได้ประกาศออกไปแล้วบ้างหรือไม่?

ตอบ : ผมได้ยินว่าพวกเขา กำลังจะมากัน ผมต้องการจะปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานฝ่ายเอกชนอย่างรีบด่วน เนื่องจากกรุงเทพฯ ยังไม่เป็นสถานที่ที่บริษัทข้ามชาติต้องการจะเข้ามาทำธุรกิจฮ่องกง ก็เป็นที่แออัดและแพงเกินไป กรุงเทพฯ อาจจะแทนที่ฮ่องกงได้ ถ้าสามารถขยายโครงสร้างพื้นฐานขึ้น

ถาม : ดังนั้น ท่านคงจะพยายามฉวยโอกาสจากแนวโน้มในหมู่บริษัทต่างชาติที่ต้องการใช้แรงงานและกำลังผลจากแหล่งที่ค่าแรงสูง เช่น ไต้หวัน เกาหลีใต้ ฮ่องกง และสิงคโปร์ มายังแหล่งค่าแรงต่ำ ใช่หรือไม่?

ตอบ : ถูกต้อง

แนวความคิดนี้ได้รับการยืนยันจาก ดร.อานวย วีรรณ ในสมัยนั้น ท่านเองเคยกล่าวว่า :

“เรากำลังส่งเสริมการส่งออกอุตสาหกรรม เพื่อการส่งออกมานานแล้ว..เป็นนโยบายที่สอดคล้องกับความเชื่อของเราที่ว่า นี่ก็คือวิธีที่เราจะต้องวางแผนโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมของเรา..(และ) หาช่องทางการลงทุนใหม่ๆ สำหรับอุตสาหกรรมส่งออก ซึ่งเป็นด้านที่เรามีข้อได้เปรียบเป็นค่นว่ ในเรื่องแรงงาน และทรัพยากรธรรมชาติ”

คัดแปลจาก *Far Eastern Economic Review*, May 23–29, 1980 หน้า 42 และ 46 เคนย่นาลงเชิงอรณณหมายเลข 45 ในเสน่ห์ จามริก : “ปัญหาการพัฒนาในสภาพการเมืองไทย” สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหาโครงการจัดพิมพ์คบไฟ พ.ศ. 2537 หน้า 437

- พ.ศ. 2531-2534 รัฐบาล “ประชาธิปไตยเต็มใบ” ของ พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ เปิดฉากเวทีการเมืองจินตนา และประกาศนโยบายเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า ราคาที่ดินพุ่งสูงขึ้นจากการกว้านซื้อเก็งกำไร ถือกันว่าเป็นเรื่องดี เพราะช่วยให้คนไทย รวมทั้งชาวไร่ชาวนาร่ำรวยเงินทองขึ้น

- พ.ศ. 2535 - รัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน - ชวน หลีกภัย - บรรหาร ศิลปอาชา - พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ - ชวน หลีกภัย เป็นช่วงของการเปิดเสรีทางการค้าและการเงินวิเทศนกิจ เศรษฐกิจฟองสบู่แตก สถาบันการเงินล่มสลาย ประเทศชาติหนี้สินล้นพ้นตัว และตกอยู่ภายใต้อำนาจการกำกับควบคุมของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือ ไอ.เอ็ม.เอฟ. ในนามของโครงการช่วยเหลือเงินกู้ และ “วิชาการ”

ทั้งหมดรวม 40 ปีเต็มๆ ของประวัติศาสตร์ความเปี่ยงเบนทางความคิดและหลักการสังคมวัฒนธรรม ซึ่งสรุปลงเอยด้วย วิกฤตความสูญเสียอธิปไตยทางเศรษฐกิจการเงินของทศวรรษ 2540 ขณะนี้และยังไม่อาจคาดหมายทำนายอะไรได้ถึงชะตาความเป็นอยู่ของประชาชนคนไทยทั้งชาติ

ในช่วงหลังสุดนี้ ปรากฏการณ์เศรษฐกิจการเมือง ที่จะเวียนไม่กล่าวถึงเสียมิได้ ก็คือ ขบวนการเคลื่อนไหว “ปฏิรูปการเมือง” ผนวกต่อต้านการซื้อสิทธิขายเสียง และการทุจริตคอร์รัปชันในวงการธุรกิจการเมืองและราชการ และในขณะเดียวกัน เรียกร้องให้ได้คนดี

นักบริหารมีอาชีพขึ้นเสวยอำนาจการเมือง เพื่อกำกับดูแล
ความเป็นไปทางเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ในยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งหมดลงเอย
ด้วย การสถาปนาระบอบรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ 2540 พร้อมด้วย
มาตรา 87 อันโดดเด่นบัญญัติกำหนดบทบาทหน้าที่ของรัฐให้ต้องส่งเสริม
สนับสนุนระบบ “เศรษฐกิจแบบเสรี โดยอาศัยกลไกตลาด”

การเชิดชูบูชาเศรษฐกิจตลาดเสรี ถึงขั้นยกขึ้นตราไว้ใน
รัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ กับผลกระทบที่
เศรษฐกิจการเมืองไทยของเราต้องถึงกับสยบหมอบราบคาบแก้วอยู่
ในเวลานี้ นับเป็นบทสรุปที่จะต้องคิดใคร่ครวญกันให้มากๆ หาไม่
แล้ว เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” ก็จะเป็นเพียงความฝันอันเลื่อน
ลอย ประเด็นไม่ใช่จะมาใช้ไฉนการทูตถกเถียงกันถึงว่า เรื่องของ
ทุนนิยม ธุรกิจ ตลาดดีหรือไม่ดี เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยในหลักการ
ดังที่ได้เกริ่นไว้ตั้งแต่ตอนต้นของการนำเสนอแล้ว สิ่งเหล่านี้เป็น
กระบวนการสังคมโดยธรรมชาติ ไม่มีใครจะไปฝืนหรือปฏิเสธได้ แต่
ประเด็นจริงๆ อยู่ที่ว่า เราในฐานะคนไทยผู้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต
สังคมไทย ซึ่งตกเป็นฝ่าย “โลกาภิวัตน์” ได้เรียนรู้และเข้าใจในเนื้อหา
ธาตุแท้ของสิ่งที่เรียกขานกันว่า “เศรษฐกิจตลาดเสรี” เพียงใด

ตรงนี้เองที่ความหมาย วุฒิภาวะ และอัจฉริยภาพของความ
เป็นรัฐบุรุษที่แท้จะปรากฏออกมาให้เห็นกัน หรือว่าจะมีความหมาย
เป็นเพียงอัจฉริยภาพและวิสัยทัศน์ของนักธุรกิจธรรมดาๆ ที่รู้จักฉวย
โอกาสแสวงผลกำไรอะไรก็ได้ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต วุฒิภาวะ และ

อัจฉริยภาพสองระดับนี้ แตกต่างห่างไกลกัน หากแต่ว่า ในยุคโลกาภิวัตน์นี้ เรากำลังถูกมอมเมาทางความคิดให้เบี่ยงเบนหันไปว่าวิธีการและเป้าหมายทางธุรกิจเป็นคุณค่าประเสริฐเหนือสิ่งอื่นใดในโลก ! ความจริงแล้วเมื่อพิเคราะห์ย้อนไปในประวัติศาสตร์ก็จะเห็นได้โดยไม่ยากนักว่า ความตระหนักรู้ถึงพิษภัยของสงครามเศรษฐกิจภายใต้โลกาภิวัตน์นั้น ได้มีมานานแล้วกว่าศตวรรษครั้งที่ผ่านมา ไม่ใช่เพียงจะเกิดพระเอกขี่ม้าขาวมาซบงให้หันเป็นทิศที่ตื่นตาตื่นใจอย่างที่มีักเข้าใจกัน¹⁴ จุดสำคัญที่จะต้องช่วยกันขบคิดตีประเด็นปัญหาให้แตกอยู่ตรงที่ว่า เราจะยึดถือหลักการและเกณฑ์คุณค่าอะไร แบบไหนเป็นบรรทัดฐานสำหรับการกำหนดหลักนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา

คำตอบที่เรียนรู้ได้จากระบบหรือความเป็นรัฐบุรุษในประวัติศาสตร์ชาติไทยของเรา ก็คือ “ให้เอาอย่างเขา แต่อย่านับถือเลื่อมใสไปทีเดียว” และยก “ถาณะแห่งชาติ คือ คนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้นแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ” แต่ทว่าภายใต้ระบบผู้นำและวัฒนธรรมการเรียนรู้ในยุคเร่งรัดพัฒนาตลอดช่วง 40 ปีเศษ ที่ผ่านมา สังคมไทยต้องถูกชักนำให้ “โลกาภิวัตน์” เข้าสู่วิถีทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาเลียนแบบเจริญรอยตามโลกภายนอกอย่างเคร่งครัด ยิ่ง “ฝูงห่านที่บินตามกันไป” ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักการสังคมอันแปลกปลอมและแปลกแยกเป็นปฏิปักษ์ต่อกันระหว่างอุตสาหกรรมกับเกษตรชนบท เมืองกับชนบท และชนส่วนน้อยกับชนส่วนมาก ยังความสูญเสียเอนกอนันต์ทั้งในด้านคุณค่าของคน และฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดังเป็นที่รู้เห็นกันคืออยู่โดยทั่วไป แล้วในที่สุด “ถาณะแห่งชาติ” ก็เสื่อมลงไปเป็นลำดับ เศรษฐกิจไทยกลายเป็นเศรษฐกิจที่ต้องสยบพังกาลังอำนาจภายนอกมาโดยตลอด เริ่มต้นด้วยการเข้าอยู่ภายใต้ร่มโครงการ

¹⁴ ตัวอย่างเช่น ชัยอนันต์ สมุทวณิช : “อนาคตของชาติอยู่ที่ความสามารถในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลง” ใน *บนสองฝั่งเจ้าพระยา* บริษัทผู้จัดการ จำกัด พ.ศ. 2534 หน้า 276-279

ช่วยเหลืออุปถัมภ์ทางเศรษฐกิจการเงิน การทหาร และวิชาการ จากสหรัฐอเมริกาในยุคของการต่อต้านคอมมิวนิสต์ แล้วก็ผันตัวออกไปผูกพันอยู่กับการพึ่งพาอาศัยปัจจัยการผลิตภายนอกเป็นหลักทั้งในด้านกำลังทุน เทคโนโลยี วัตถุดิบ รวมทั้งกระทั่ง สิทธิพิเศษทางการตลาด โดยเฉพาะในยุคเริ่มตั้งแต่ต้นทศวรรษ พ.ศ. 2520 ของระบบ “ครีမ်ทีมเศรษฐกิจ” ประกาศลดฐานะประเทศชาติลงไปเป็นบริษัทธุรกิจขายแรงงานและทรัพยากรของชาติเพื่อแลกเปลี่ยนกับการนำเข้าของเงินทุนต่างชาติ และแล้วเส้นทางอันแบ่งแยกและแปลกแยกภายในชาติเช่นนี้ก็มาถึงลงเอยด้วยการแปลงฐานะเศรษฐกิจการเมืองของประเทศลงไปเป็นเชลยตกอยู่ภายใต้พันธะต้องเปิดประตูให้พลังทุนต่างชาติเข้ามาทำการครอบครอง ครอบงำชีวิตเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนล้มมาอาชีวะของประชาชนคนไทยทุกระดับ¹⁵ ไม่เฉพาะแต่ภายในแวดวงของธุรกิจการเงินที่ล้มเหลวและพ่ายแพ้เท่านั้น คูไปแล้ว ไม่ผิดอะไรกับกลยุทธ์ ม้าไม้โอรัน

¹⁵ ตัวอย่างเช่นข้อสรุปจากรายการสนทนาทางโทรทัศน์ยูบีซี “แม่ไม้กับบริหาร” 19 ตุลาคม 2541 ช่วงเวลา 21.30 น. ระหว่างนายอัมรินทร์ คอมันตร์ นักธุรกิจ น.ส.ศรัณยา ไชยสุด นักกฎหมาย และดร.ณรงค์ เพชรประเสริฐ นักเศรษฐศาสตร์ โดยนายโอวาท พรหมรัตนพงศ์ ดำเนินรายการ สนทนากันถึงร่างกฎหมายการประกอบธุรกิจของคนต่างด้าว ซึ่งเพิ่งจะผ่านสภา วาระที่ 1 ไป เป็นการยกเลิก ปว 281 และเปิดเสรีให้คนต่างชาติเข้ามาประกอบอาชีพธุรกิจที่เคยสงวนและคุ้มครองไว้สำหรับคนไทย เพื่อเป็นทางดึงดูดให้ต่างชาตินำเงินเข้ามาลงทุน การสนทนาได้ข้อสรุปตรงกัน ก็คือจะยังผลเท่ากับยกธุรกิจหลายๆ ด้าน รวมทั้งอาชีพการให้บริการทำสวนทำสวนของคนไทยให้คนต่างชาติ ซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความปลอดภัย หรือความมั่นคงของประเทศไทย หรือมีผลกระทบต่อศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี หัตถกรรมพื้นบ้าน หรือทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม เพียงแต่รัฐบาลที่เกี่ยวข้อใช้อำนาจอนุญาตโดยอนุมัติคณะรัฐมนตรีเท่านั้น ตรงนี้จะต้องหมายเหตุ ไว้ด้วยว่า การอนุญาตและอนุมัติของคณะรัฐมนตรี ในยุคการเมืองอำนาจเงินตราและการผูกขาดสิทธิทางการการเงินในปัจจุบันนี้ นั้นไม่ใช่เรื่องยากเย็นอะไรนัก

ในการอภิปราย ซึ่งสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย จัด เรื่อง “เศรษฐกิจ-ดินแดนที่ต่างชาติ ใครได้ใครเสีย” เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2541 ก็ลงความเห็นในทำนองเดียวกัน ตามข้อถกเถียงของ ดร.ณัฏฐ์ คอมันตร์ ว่า

“การเปิดเสรีกิจการวิเทศนกิจ (บีโอบีเอฟ) ถือเป็นการขาดความรู้เท่าทันต่างชาติ ทำให้คนผู้เงินมาใช้ผิดประเภท ในที่สุดก็ล้มละลายและนำเงินหมด จนถูกโจมตีค่าเงินบาท จะนับถือเป็นความโง่งงของไทยเองด้วยส่วนหนึ่ง จะไทยต่างชาติทั้งหมดไม่ได้ นอกจากการกู้เงินแล้ว รัฐบาลยังสมคบกับต่างชาติเพื่อเปิดประมูลสิทธิ 56 ไฟแนนซ์ โดยตั้งองค์การเพื่อปฏิรูประบบสถาบันการเงิน (ปรส.) ขึ้นมา เป็นการขายทรัพย์สินของคนไทยอย่างไม่คุ้มค่า การประมูลไม่โปร่งใส เปิดโอกาสให้ต่างชาติมาซื้อสิทธิ จึงขอเรียกร้องให้ประชาชนช่วยกันจับตาการออก พ.ร.บ.ประกอบธุรกิจคนต่างด้าว (ปว281) เพราะจำทำให้คนไทยเสียสิทธิ

“เมื่อ พ.ร.บ. นี้เข้าสภา ให้ประชาชนช่วยจดชื่อ ส.ส.ที่ยกมือให้ พ.ร.บ. นี้ผ่าน เพื่อบันทึกไว้ว่า คนพวกนี้กำลังหยิบยกแผ่นดินไทยให้ต่างชาติ ถือเป็นผู้มีน้ำใจโหดเหี้ยม ผมจะไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนครูของหนังสือเดินทางเป็นสีเขียวและมีนกอินทรีอยู่ตรงกลาง”

มติชน 30 ตุลาคม 2541 หน้า 24

(Trojan horse) ในนิยายกรีกโบราณ ซึ่งถูกฝ่ายข้าศึกจับใส่ให้เข้ามาก่อนการเผาทำลายภายในบ้านเมืองของตนเอง เพราะไม่ว่าการฉ้อโกงจะเป็นอย่างไรก็ตาม ภายใต้ระบบผู้นำที่เป็นอยู่ ก็คงจะยังยึดถือเป็นความชอบธรรมที่จะคงยืนหยัดอยู่ในวิถีทางของกลไกตลาดเสรีตามแบบฉบับที่กำหนดและกำกับมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ภายนอกอยู่นั่นเอง !

2.2 โลกาภิวัตน์ทุนนิยม : เส้นทางสู่ “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ”

เมื่อเดือนกันยายน ปี ค.ศ. 1995 ก็สองสามปีมานี้เอง นายกรัฐมนตรี อดีตผู้นำของอดีตสหภาพโซเวียต เป็นเจ้าภาพประชุมใหญ่ของบรรดาชนชั้นนำระดับห้วกะทิจากทั่วโลก มีทั้งนักการเมือง นักธุรกิจ และนักวิทยาศาสตร์ รวมประมาณ 500 คน ที่นครซานฟรานซิสโก สหรัฐอเมริกา ข้อสรุปจากผลการประชุมประวัติศาสตร์นี้ มีสาระสำคัญว่า ในอนาคตอันไม่ไกลนี้ โลกทุนนิยมจะพัฒนาประสิทธิภาพของระบบด้วยกลไกตลาดเสรีและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปจนถึงจุดที่เศรษฐกิจโลกจะต้องการกำลังคนเพียงร้อยละ 20 เท่านั้น เพื่อให้ “ระบบ” ดำเนินไปได้ ส่วนที่เหลือนอกนั้นถึงร้อยละ 80 ก็เป็นอันว่าไม่เป็นที่ต้องการอีกต่อไป นี่คือการจินตนาการอนาคตเศรษฐกิจโลกตามเกณฑ์คุณค่าที่เรียกว่า สูตร 20:80 ¹⁶

ที่ว่านี้ไม่ใช่เรื่องเพื่อฝันผุดคุยกันเล่นๆ แต่อย่างใด หากแต่เป็นการประเมินคาดการณ์จากกระแสแนวโน้มที่โลกาภิวัตน์

¹⁶ Hans-Peter Martin & Harald Schumann, *The Global Trap : Globalization & the Assault on Democracy and Prosperity*, translated by Patrick Camiller, London and New York, Zed Book Ltd., 1997 หน้า 1-5

กำลังเป็นไปในขณะนี้จริงๆ ตั้งแต่ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1970 คือ เมื่อ 30 ปีเศษมาแล้ว เริ่มจากสหรัฐอเมริกาขยับฐานะขึ้นเป็นศูนย์กลางของโลก เงินดอลลาร์ออกจากมาตราทองคำ ซึ่งนำไปสู่การปล่อยค่าเงินลอยตัวในแวดวงประเทศอุตสาหกรรม ผลก็คือ เกิดตลาดและนักค้าเงินตราสกุลสำคัญๆ ของโลก ซึ่งพัฒนาขึ้นเป็นตลาดทุนโลก (Capital Global Market) อย่างรวดเร็ว และในช่วงเวลาเดียวกัน กลุ่มบริษัทข้ามชาติทั้งหลายเติบโตใหญ่กล้าแข็งขึ้นด้วยการกระจุกรวมตัวกันทำการขยายการลงทุน และอำนาจบริหารจัดการออกไปทั่วโลก โดยเฉพาะในหลายๆ แรงแงานและทรัพยากรธรรมชาติราคาถูก เพื่อลดต้นทุนการผลิต และการตลาด ซึ่ง “ดรีมทีม” มีอาซีพีเศรษฐกิจของรัฐบาลไทยเราสมัยเมื่อเกือบ 20 ปีมาแล้ว ก็ได้ขานรับอย่างถึงโศดด้วยการประกาศลดธงสถานะเกียรติภูมิประเทศไทยลงไปเป็น “บริษัทรวมไทย” หรือ “Thailand Inc.” ดังกล่าวแล้ว การกระจุกพลังอำนาจของกลุ่มบริษัทข้ามชาติและตลาดเงินทุนโลกเป็นพัฒนาการสัมพันธ์เชื่อมโยงและขนานคู่เคียงกันตลอดมา จนถึงจุดเปลี่ยนสำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งของโลกาภิวัตน์ ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 ต่อมา กล่าวคือ การปฏิวัติทางเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร ดาวเทียม และคอมพิวเตอร์ ด้านหนึ่ง กับอีกด้านหนึ่ง การพังทลายของกำแพงเบอร์ลินและจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ระหว่างประเทศ

ในท่ามกลางบรรยากาศของความก้าวหน้ายิ่งใหญ่ทางเทคโนโลยี และปลอดจากคู่แข่งต่อสู้ทางอุดมการณ์และทางการเมืองในเวทีเศรษฐกิจการเมืองของโลกนี้เอง กระแสโลกาภิวัตน์โดยกลไกตลาด

เสรีภายใต้อำนาจควบคุมของตนเองได้ทวีความก้าวร้าวรุนแรง
ยิ่งๆ ขึ้นตามลำดับ การกระจุกตัวของพลังอำนาจบริษัทข้ามชาติ
รวมทั้งบรรดากองทุนรวม (Hedge funds) ทั้งหลาย ประกอบกับ
ขีดความสามารถทางเทคโนโลยีในการสื่อสารเคลื่อนย้ายเงินทุนและ
เงินตราระหว่างประเทศโดยสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ยังผลให้ตลาดทุนโลก
อันประกอบด้วย กลุ่มบริษัทข้ามชาติ และนักค้าเงินเหล่านี้ สามารถ
ยึดครองผูกขาดกลไกตลาดได้อย่างเต็มภาคภูมิ และในประการสำคัญ
สามารถขึ้นครองอิทธิพลเหนือการควบคุมทางสังคมและการเมือง
และอธิปไตยของรัฐ แม้ในระบอบเสรีประชาธิปไตยของสังคม
ตะวันตกเอง ¹⁷

ในสภาวะโลกาภิวัตน์ยุคที่กำลังจะก้าวเข้าสู่คริสต์ศตวรรษ
ที่ 21 ตามที่บรรยายอย่างย่อที่สุดนี้ ผลสืบเนื่องจากเป้าหมาย
ของการแผ่ขยายพลังอำนาจของกลุ่มบริษัทข้ามชาติและกระแส
กดดันการเปิดเสรีทางการค้าการเงินที่วุ่นวาย อาจอธิบายได้เป็น 2 ระดับ
คือ ระดับหลักนโยบายรัฐ และระดับนโยบายเทคนิคบริหารธุรกิจ ซึ่ง
ล้วนเป็นเรื่องที่บรรดาประเทศฝ่าย “โลกาภิวัตน์” อย่างเช่นไทยเรา
จะต้องคิดใคร่ครวญให้จงหนัก นโยบายทั้ง 2 ระดับนี้ กำลังใช้เป็น
สูตรมาตรฐานสากลอยู่ในเวลานี้ แล้วก็จะเป็นที่นิยมในแวดวง
วิชาการและบริหารธุรกิจไทยดุจดังคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ ทำนองเดียว
กันกับตำหรับว่าด้วยเศรษฐกิจตลาดเสรีในแวดวงเศรษฐศาสตร์ไทย

¹⁷ Hans-Peter Martin & Harald Schumann แหล่งอ้างเดียวกัน เจือจรรณหมายเลข 16 หน้า 46-48, 61, 196-226 และ 336

Richard C. Longworth, *Global Squeeze : The Coming Crisis for First-World Nations*, Contemporary Books, 1998 หน้า 46-49, 6 และ 63

แต่เราก็จะได้เห็นกันตรงกันว่า จริงๆ แล้ว มันเป็นเสรี หรือว่าอำนาจนิยมกันแน่ ! ผลกระทบระดับหลักนโยบายรัฐตามสูตรปฏิบัติสำหรับประเทศที่ตลาดทุนโลกเข้าไปถึง รวม 3 ประการ ซึ่งเราได้ยินได้ฟังจนคุ้นกันเป็นอย่างดีในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจการเงินคราวนี้ ได้แก่ (1) ยกเลิกการควบคุมของรัฐ (Deregulation) (2) ปลดปล่อยเสรีทางการค้าและการเงิน (Liberalization) และ (3) แปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นของภาคเอกชน (Privatization) ¹⁸ และเมื่อรวมกันเข้าแล้วเป็นเป้าหมายที่เข้าใจได้ไม่ยาก ก็คือ เพื่อถ่ายโอนอำนาจรัฐให้แก่ภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งโดยแท้จริงก็หมายถึงกลุ่มทุนข้ามชาติหรือตัวแทนนายหน้าทั้งไทยและเทศทั้งหลายนั่นเอง ทั้งนี้ ในนามของทฤษฎีประสิทธิภาพและการแข่งขันเสรี

และแล้วหลักนโยบายรัฐดังกล่าว ก็จะตามมาด้วยนโยบายเทคนิคบริหารธุรกิจ ซึ่งก็เป็นที่ยึดถือดูจกัมภีร์สากลเช่นกัน สรุปรวมอยู่ในคำวลีที่ว่า “ปฏิบัติการที่ดีที่สุด” (Best practice) นั่นก็คือแนววิธีการทำธุรกิจอย่างประหยัดที่สุด มีประสิทธิภาพที่สุด และได้ผลกำไรสูงสุด ซึ่งก็ดูไม่ใช่ว่าของแปลกประหลาดอันใด เพราะเป็นธรรมชาติของธุรกิจการค้าอยู่เองที่จะต้องบริหารจัดการให้ต้นทุนต่ำได้ผลผลิตสูงสุด และผลกำไรมากเท่าที่จะสามารถกระทำได้ แต่ทว่าภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ยุคตลาดทุนโลก พร้อมด้วยเทคโนโลยีสื่อสารข้อมูลรวดเร็วกว้างไกล สามารถทรงอำนาจอิทธิพลยิ่งใหญ่

¹⁸ Hans-Peter Martin & Harald Schumann แหล่งอ้างอิงเช่นนี้ เชิงอรอด หมายเลข 16 หน้า 8

เหนือทั้งรัฐบาลและพลังสังคมทั้งมวลดังกล่าวข้างต้น “ปฏิบัติการที่ดีที่สุด” จึงหมายความว่าไปถึงนโยบายและมาตรการลดต้นทุนเป็นหลักใหญ่ด้วยการปลดพนักงาน ลดอัตราค่าจ้าง และตัดทอนสวัสดิการต่างๆ พลังตลาดทุนโลกต่างพากันสอดส่ายเสาะหาแหล่งลงทุนที่พร้อมด้วยเงื่อนไขผลประโยชน์สำหรับตนเองและยึดเย็ดบดทลงโทษต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่เช่นนี้เองเป็นระบบเสียจนได้ชื่อว่าเป็น “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ” (predatory culture) ¹⁹

ในสภาวะการณ์โลกเช่นนี้ มีผู้ให้การวิเคราะห์ไว้อย่างน่าคิดซึ่งน่าจะช่วยให้เราได้พิเคราะห์ใคร่ครวญกันถึงสถานะและสภาพปัญหาของสังคมไทยได้ชัดเจนขึ้น ดังนี้ :

“เศรษฐกิจโลกแบบนี้ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเกิดการประดิษฐ์คิดค้นตลอดเวลา มีการลดต้นทุนตลอดเวลา เกิดความยุ่งเหยิงตลอดเวลา มีการจ้างงานตลอดเวลา มีการปลดคนออกตลอดเวลา การเสี่ยงตลอดเวลาการเอาชนะตลอดเวลา การพ่ายแพ้สูญเสียตลอดเวลาไม่อาจมีสังคมใดจะสามารถดำรงอยู่ได้กับความไม่มั่นคง ไม่แน่นอนอย่างมากมายเช่นนี้ ทำนองเดียวกันกับที่ไม่อาจมีสังคมใดจะสามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากกระแสของการเปลี่ยนแปลง และความคิดใหม่ๆ อยู่เป็นนิรันดร์ถ้าสหภาพโซเวียตล้มเหลวในการต่ออายุสังคม

¹⁹ Richard C. Longworth อ้างแล้ว เชิงอรรถหมายเลข 17 หน้า 50, 91, 109-110, 183 และ 250

อันเนื่องมาจากของตัว การเปลี่ยนแปลงแล้วไซ้ ปัญหา
ท้าทายสำหรับโลกที่หนึ่งก็เป็น ในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ
(ปัญหาท้าทาย) ที่จะต้องทำให้การเปลี่ยนแปลง
ผ่อนคลายลง ที่จะต้องทำให้ความเป็นปราชญ์ของตลาดโลก
เชื่องลงและยอมให้การเปลี่ยนแปลงได้เป็นไป
ในขณะเดียวกันที่ทำให้หลักประกันอันเอื้อประโยชน์ต่อ
ประชาชนผู้จะต้องดำรงชีวิตอยู่กับการเปลี่ยนแปลงนั้น” ²⁰

ในจังหวะย่างก้าวเข้าสู่คริสต์ศตวรรษใหม่ที่ 21 นี้ สังคม
โลกกำลังต้องตกอยู่ภายใต้ “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ” อันก้าวร้าวรุนแรง
ยิ่งๆ ขึ้นไป ด้วยพลังทุนนิยม เทคโนโลยี และจินตนาการของระบียบ
เศรษฐกิจใหม่ตามสูตร 20:80 เป็นจินตนาการต่อเนื่องจากที่ได้ตั้งเข็ม
เอาไว้ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในชื่อว่า “ระบียบเศรษฐกิจ
ระหว่างประเทศใหม่” (New International Economic Order)
หรือที่เรียกสั้นๆ ว่า “ระบียบโลกใหม่” (New World Order)
“วัฒนธรรมล่าเหยื่อ” จึงไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่อะไร หากเป็นผลตรรกะ
อันพัฒนาขึ้นมาจากทฤษฎีวิชาการ ที่ตั้งอยู่บนสมมติฐานความเป็น
สัตว์เศรษฐกิจ (Homo economicus) ของคน การต่อสู้แข่งขัน
แพ้ชนะและกีดสการผลิการบริโภคอันเป็นผลพวงตามมา ได้รับความ
การเชิดชูบูชาขึ้นเป็นคุณธรรมเพื่อให้บรรลุถึงสิ่งที่เรียกขานกันว่า
“การจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ”

²⁰ แหล่งอ้างอิงกัน เชิงบรรณานุกรมเลข 17 หน้า 250 เสนอได้โดยผู้เขียนเอง Hans-Peter Martin & Harald Schumann อ้างแล้ว เชิงบรรณานุกรมเลข 17 หน้า 229

ทั้งทฤษฎีวิชาการและผลลบร้ายแรงต่อชีวิตและสังคมเป็นที่ถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์หาทางแก้ไขกันอย่างคึกคักและกว้างขวาง แม้ภายในสังคมโลกตะวันตกเองดังที่อ้างถึง แต่ทว่าในประชาคมวิชาการของไทยเรา โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมีอิทธิพลโดยตรงต่อการกำหนดวิถีการพัฒนากองบ้านเมืองคงได้แต่เสวยสุขภาคภูมิใจอยู่กับสถานะแห่งศาสตร์ของตนเทียบอันดับขั้นทัดเทียมกับวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ยุคนิวตัน ทั้งๆ ที่วิทยาการฟิสิกส์ในโลกตะวันตกเองได้รุดหน้าไปถึงไหนๆ แล้วก็ตาม ซึ่งพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า การศึกษาวิจัยแบบวิทยาศาสตร์ โดยผู้ทำการศึกษาต้องไม่นำเอาความรู้สึกนึกคิดและค่านิยมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยนั้น ไม่เป็นความจริง ดังนั้นงานศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์รวมทั้งเศรษฐศาสตร์ จึงย่อมไม่อาจเป็นกลางและปลอดจากค่านิยมแห่งกิเลสอำนาจและผลประโยชน์ของตนเองไปได้²¹ ครั้นหันไปทางด้านแวดวงชนชั้นนำทางการเมืองเล่า ก็ล้วนแต่ตกอยู่ในวังวนของการแข่งกันฉกฉวยโอกาสโลกาภิวัตน์สร้างอำนาจความมั่งคั่งให้กับตนเองจนเป็นระบบที่ไม่อาจคาดหวังจะสร้างสรรค์อะไรได้ จนการเมืองไทยต้องกลายเป็นเวทีอำนาจเงินตราจนถึงในทุกวันนี้ แม้ในยุค “ปฏิรูปการเมือง” และ “รัฐธรรมนูญ

²¹ เสน่ห์ จามริก : “บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสถานะความรู้มนุษย์” ใน **ฐานคิด : สู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย** อังแล้ว เชิงอรธหมายเลข 7 ตอนว่าด้วย “มนุษย์กับสถานะความรู้” หน้า 124-150

เกี่ยวกับสถานะความรู้เศรษฐศาสตร์ โปรดอ่านขยายความอย่างละเอียดน่าสนใจ Harman E. Daly and John B. Cobb Jr., ed., **For the Common Good : Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future**, Green Print, 1990, Part One : Economics as an Academic Discipline. หน้า 25-117

เกี่ยวกับงานศึกษาวิจัยทางเศรษฐศาสตร์ ที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตน่าสนใจว่า :

“...นักเศรษฐศาสตร์จำนวนมากจำกัดการวิจัยของตนอย่างระมัดระวัง เพื่อให้ได้ผลตามที่ต้องการ ประจักษ์พยานมากมายที่แสดงให้เห็นว่าการค้าเสรีก่อความเสียหายร้ายแรง และความเสียหายนี้อาจมีน้ำหนักมากกว่าผลประโยชน์ที่ได้ ก่อให้เกิดวิกฤตทางศาสนาในหมู่ผู้เชื่อถืออย่างลึกซึ้งในแผนกวิชาเศรษฐศาสตร์ต่างๆ ของบรรดามหาวิทยาลัยอเมริกัน”

คัดแปลจาก Richard C. Longworth อังแล้ว เชิงอรธหมายเลข 17 หน้า 91

ฉบับประชาชน” แล้วในขณะเดียวกัน ก็ปล่อยให้ชะตาชีวิตของ บ้านเมืองและประชาชนคนไทยตกอยู่ในอุ้งอำนาจทางปัญญาความคิด และจินตนาการของเหล่าเทคโนแครตมืออาชีพทางเศรษฐกิจ ซึ่ง ก็คงเอาแต่วิ่งไล่กวาดตามหลังชาติอื่นๆ เป็นสำคัญ ดังที่ประสบการณ์ 4 ทศวรรษเต็มๆ ที่ผ่านมามีให้เห็น หรือว่าจะมีใครพยายามพัฒนา ความเป็นผู้นำทางการเมืองยุคโลกาภิวัตน์ขึ้นมาด้วยการชูวิสัยทัศน์ โลกให้ได้ขึ้นชมบาร์มีกัน แต่แล้วก็ยังต้องชุกตัวอยู่ภายใต้ภพมายา อันแปลกปลอม อย่างเช่นภาพลักษณ์อำนาจยิ่งใหญ่ของอดีต ประธานาธิบดี ชี ไอ์ เอ และนักธุรกิจใหญ่ๆ ซึ่งเป็นต้นตอของ “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ” อันเป็นปมปัญหาที่เรากำลังพยายามแก้ไขกัน

3. เศรษฐกิจพอเพียงในฐานะหลักการองค์รวมและสากล

ทั้งหมดนี้ กล่าวคือ ทั้งมิติโลกาภิวัตน์และมิติโลกานุวัตร ประกอบกันเป็นปัญหาท้าทายที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ ไม่ใช่ใน ฐานะเป็นส่วน หรือบริวารของโลกที่หนึ่ง หากแต่ในฐานะและ บทบาทของสังคมอันมีรากฐานทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และ เอกลักษณะของตนเองมายาวนาน “เศรษฐกิจพอเพียง” อันควรค่า แก่สถานะความเป็นหลักการสังคมจำเป็นต้องยื่นหยัดแสงหาคำตอบ ปัญหาซึ่งโดยรากฐานเป็นปัญหาวิกฤตทางปัญญาความคิด ปรัชญา หรืออุดมการณ์สังคมไม่ใช่สูตรสำเร็จในสุญญากาศ หากแต่เป็น ผลของกระบวนการเรียนรู้ถึงเหตุปัจจัย อันอาจรวมเรียกว่าปัญหาของ ยุค และบนพื้นฐานของเหตุปัจจัยเช่นว่านี้เองที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการ คิดค้นแสวงหาคำตอบ ในขณะเดียวกัน กระบวนการเรียนรู้และ

คิดค้นก็ยังต้องอาศัยฐานเกณฑ์คุณค่าบางอย่างบางประการที่จะต้องทำความเข้าใจทั้งกับตนเองและต่อสังคม ในด้านของเหตุปัจจัย การนำเสนอนี้ได้พยายามทำความเข้าใจไปถึงภาพสะท้อนเป็นมาทางประวัติศาสตร์และปมปัญหาสถานะทางปัญญาความคิดไว้อย่างรอบด้านได้ให้เห็นเป็นรูปธรรมพอสมควร ในอันที่จะมองไปในอนาคตข้างหน้าอย่างสร้างสรรค์ ทั้งต่อตนเองและต่อสังคมโลกภายนอก แล้วเท่าที่กล่าวโยงไปถึงพฤติกรรมเป็นไปทางด้านของกระแสโลกาภิวัตน์ ก็ไม่ได้หมายถึงที่จะเชิญชวนให้มาวัดคิดแต่กล่าวโทษปรักปรำพวกนายทุนต่างชาติ หรือว่าเลิกคบค้าสมาคมกับโลกภายนอก หามิได้เลย นั่นต้องไม่ใช่เจตนารมณ์หรือตรรกะของหลักการ “เศรษฐกิจพอเพียง” อย่างแน่นอนในโลกของความเป็นปฏิสัมพันธ์และสามารถเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ระหว่างกันทั้งนี้บนพื้นฐานของการเคารพยอมรับนับถือซึ่งกันและกันในความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม

ในยามวิกฤตครั้งนี้ เรามักได้ยินได้ฟังกันอยู่เสมอถึงการแปลงวิกฤตให้เป็นโอกาส ซึ่งนับเป็นถ้อยคำและความคิดที่แยบคายทีเดียว แต่ก็มีคำถามว่า โอกาสอะไรกัน ? และตรงนี้เองที่นัยความหมายความสำคัญของหลักการ “เศรษฐกิจพอเพียง” จะเป็นไปอย่างไร แก่ไหนนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับใจที่เรานึกที่เราคิดเป็นรากฐานสำคัญ ดังหลักคำสอนพุทธธรรมที่ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่สำเร็จแล้วด้วยใจ” ²² เราจะคิดถึง “เศรษฐกิจพอเพียง” แต่เพียงในแง่ที่เป็นวิธีการหรือมาตรการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า

²² ธรรมบท 25/15 อ้างใน สุชีพ ปุญญานุภาพ : พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน พ.ศ. 2528 หน้า 83

ชั่วครูชั่วยามที่ค่าเงินตกต่ำ ธุรกิจการเงินล้มละลาย คนตกงาน รายได้ตกต่ำ ความยากจนยากไร้ บริการและสวัสดิการสังคมถูกตัดทอน ตลอดจนปัญหาสังคมอื่นๆ นานัปการที่มีตามมา แล้วก็รอกอยให้ เศรษฐกิจการเงินฟื้นตัวกลับคืนมา อย่างเช่นที่กำลังตั้งความหวังกัน อยู่ในขณะนี้ ซึ่งก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นไปไม่ได้ ดูจากที่บรรดามหาอำนาจ อุตสาหกรรมกู้ดักจอบพยายามหาทางแก้ไขกัน เพราะกลัวว่าวิกฤตที่กำลังลุกลามไปทั่วโลก จะกระทบกระเทือนไปถึงความอยู่รอดและ ดำรงคงอยู่ของระบบเศรษฐกิจตลาดเสรีที่ตนและบรรดาสาวกกำกับ ดูแลอยู่ ส่วนจะฟื้นตัว เพื่อใคร หรือว่าจะยังยืนจริงจังหรือไม่ นั่น ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

หรือว่า เราจะตั้งจิตของเราให้นึกและคิดถึง “เศรษฐกิจพอเพียง” ในระดับเป็นหลักการอันยั่งยืนของสังคม ซึ่งเป็น เจตนารมณ์ของการนำเสนอนี้ ดังที่ได้เกริ่นถึงอยู่โดยตลอด นั่นก็คือ “เศรษฐกิจพอเพียง” ในความหมายขอบข่ายที่เป็นหลักอุดมการณ์ และเกณฑ์คุณค่าทางสังคม ในทำนองเดียวกันกับที่เราพูดกันถึง เสรี นิยม สังคมนิยม ประชาธิปไตย ฯลฯ โดยนัยนี้ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงสื่อความหมายเป็นหลักการที่เป็นทั้งองค์รวม และสากล กล่าวคือ เป็นหลักอุดมการณ์คู่ขนานเป็นปฏิสัมพันธ์ไปด้วยกันกับทุนนิยมและ เสรีประชาธิปไตยในวิวัฒนาการของสังคมโลกคริสต์ศตวรรษหน้า เป็นปัญหาท้าทายสำหรับหลักการเศรษฐกิจพอเพียง “ที่จะต้องทำให้ ความเป็นพระราชของตลาดโลกเชื่องลง” ในทำนองเดียวกับที่กำลัง ถกเถียงแสวงหาเส้นทางกันภายในแวดวงของสังคมโลกตะวันตกเอง ดังที่อ้างถึงข้างต้น

แน่นอน คงจะมีคำถามขึ้นมามีว่า จะอาจหาญคิดไปถึงขั้นนั้นได้อย่างไรกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากแง่มุมอย่างสังคมไทยของเรา ซึ่งเป็นประเทศเล็กๆ เศรษฐกิจเล็กๆ และตกอยู่ในสถานะเป็นเพียงผู้รับ “โลกาภิวัตน์” ภายใต้กระแส “โลกาภิวัตน์” ของมหาอำนาจยิ่งใหญ่ คำตอบในขั้นนี้ ก็คือว่า ในท่ามกลางสงครามเศรษฐกิจที่กำลังเห็นๆ กันอยู่บนพื้นผิวนี้ ในส่วนลึกแล้ว ก็คือ สงครามทางความคิดและอุดมการณ์ นั่นเอง ซึ่งสามารถเปลี่ยนโลกได้ดังที่ได้เห็นๆ กันมาในประวัติศาสตร์

หลังจากจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ล่มสลายลงไปในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1980 ดร.ฟรานซิส ฟูกูยามา นักวิชาการประจำบริษัท แรนต์ (Rand Corporation) ได้เขียนหนังสือขึ้นเล่มหนึ่งให้ชื่อว่า การสิ้นสุดของประวัติศาสตร์และมนุษย์คนสุดท้าย มีใจความสำคัญว่า การล่มสลายของจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ มีความหมายเท่ากับเป็นชัยชนะของอุดมการณ์เสรีประชาธิปไตย และทุนนิยม และเพราะฉะนั้น จึงเป็นอันสิ้นสุดของประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งการต่อสู้ขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ ²³ หนังสือเล่มนี้และความคิดความเข้าใจง่าย ๆ ดังกล่าว ได้รับการแซ่ซ้องสาธุการกันอย่างกว้างขวาง แต่แล้วก็มีเสียงแห่งธรรมะเตือนสติมาจากสันตปาปา จอห์น พอล ที่ 2 อีกเช่นกันว่า :

“เราได้เห็นมาแล้วว่า เป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ที่จะกล่าวว่า ความพ่ายแพ้ของสิ่งที่เรียกว่า “สังคมนิยมที่แท้”

²³ Francis Fukuyama, *The End of History And The Last Man*, Penguin Books, 1992

จะทำให้ระบบทุนนิยม เป็นต้นแบบเดียวเท่านั้น ที่คงเหลืออยู่สำหรับการจัดระเบียบองค์การเศรษฐกิจ มันเป็นความจำเป็นที่จะต้องสลายเครื่องกีดกัน และการผูกขาดทั้งหลายซึ่งทำให้หลายต่อหลายประเทศต้องตกอยู่ชายขอบของการพัฒนา และ (เป็นความจำเป็น) ที่จะต้องอำนวยความสะดวกให้คนและชาติทั้งปวง ได้มีสถานะปัจจัยพื้นฐานที่ช่วยให้พวกเขาเหล่านั้น ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา”²⁴

จะโดยบังเอิญหรืออย่างไรก็ตาม ทศนวิสัย ที่มองเห็นคุณค่าศักยภาพของคนจากคำวลีทั้งสอง คือ “คนและชาติทั้งปวง” กับ “สถานะแห่งชาติคือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้น” ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เมื่อ 79 ปีก่อน ต่างสื่อความหมายตรงและคล้อยจองกัน แม้ว่าจะมาจากต่างแหล่งวัฒนธรรมกัน แสดงถึงสัจธรรมความจริงในข้อที่ว่า เรื่องของอุดมการณ์มนุษยนิยมนั้น เป็นคุณสมบัติที่สถิตย์อยู่ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นในโลกตะวันตกหรือตะวันออก เหนือหรือใต้ ในประการสำคัญเป็นเครื่องยืนยันถึงความจริงอีกข้อหนึ่งว่า สงครามทางความคิดของมนุษย์จะไม่มีวันสิ้นสุดอย่างที่ ดร.ฟูกูยามา และใครต่อใครพยายามอ้างเอาไว้ตราบเท่าที่ การเบียดเบียนยังคงดำรงอยู่ภายใต้โลกาภิวัตน์/โลกานุวัตร อย่างในทุกวันนี้

การเบียดเบียนในหมู่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน คงจะไม่อาจจัดให้หมดสิ้นไปได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่การเบียดเบียนเชิงโครงสร้างคงจะไม่ถูกลามรุนแรงเข้ามาสู่สังคมวัฒนธรรมไทยของเราจนถึงขั้น

²⁴ คัดแปลจาก Pope John Paul II อ้างแล้วเชิงอรรถหมายเลข 3 หน้า 69 เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง

ต้องสูญเสียอิสรภาพอย่างที่กำลังประสบกันอยู่ในขณะนี้ ถ้าประชาคมวิชาการปัญญาชนไทยไม่ตกอยู่ภายใต้มนต์อำนาจครอบงำของกิเลสและอวิชชาถึง 4 ทศวรรษของยุคเร่งรัดพัฒนาที่ผ่านมา ภายใต้สภาวะทางจิตใจและปัญญาเช่นนี้ และในบริบท “โลกาวัตร์” ของสังคมไทย องค์วิชาความรู้ทั้งหลายทั้งปวงภายใต้ระบบการศึกษา “สมัยใหม่” ซึ่งร่ำเรียนฝึกฝนกันมาอย่างเข้มข้นในนามของ “ศาสตร์” นั้น โดยเนื้อแท้แล้ว ก็คือ ศาสตร์บริวารนั่นเอง ความพยายามปฏิรูปสังคมไทยที่กำลังกล่าวขวัญถึงกันอยู่อย่างกว้างขวางในขณะนี้ ย่อมไม่อาจบังเกิดผลสร้างสรรค์อะไรนักต่อประชาชนคนไทยส่วนใหญ่จริงๆ ถ้าขาดเสียซึ่งความตระหนักยอมรับถึงความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องร่วมมือร่วมใจกัน ในสิ่งที่ ดร.เกษียร เตชะพีระ เรียกว่า “กระบวนการเลิกรู้ทางสังคม” (the social unlearning process) ²⁵ ไม่ใช่ปิดหูปิดตา ไม่ยอมรับรู้ความคิดและความเป็นไปของโลกภายนอก แต่จำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อให้เข้าใจและคิดหาทางเลือกที่เหมาะสมและสร้างสรรค์ ดังที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้เคยทรงทักเอาไว้ให้เป็นคตินิยมเมื่อ 157 ปีก่อน

ในประการสำคัญ ทั้งกระบวนการเลิกรู้และกระบวนการปฏิรูปทางสังคมซึ่งโดยธรรมชาติย่อมมีความซับซ้อนและมีหลากหลาย จำเป็นต้องอาศัยหลักการนำที่จะเชื่อมโยงประสานมิติ

²⁵ เกษียร เตชะพีระ : “กระบวนการเลิกรู้แนวคิดหลักของการเมืองไทย” และ “อุปสรรคของกระบวนการเลิกรู้” ในคอลัมน์ “จารีกร่วมสมัย” *สยามโพสท์* 7 และ 14 กันยายน 2537 ตามลำดับ

ต่างๆ ของสังคมให้เกิดปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นบูรณาการ หลักการเศรษฐกิจพอเพียงให้ความหมายเป็นหลักการนำที่ว่านี้ ไม่ใช่เป็นเพียงหนึ่งในหลายๆ รายการแบบเมนูอาหารที่จะแจกจ่ายแยกย้ายกันไปปรุงรสเอาตามความซ้ำของของแต่ละคน แต่ละฝ่ายอย่างที่มีการเสนอกัน เป็นเรื่องจริงที่ว่า มิติด้านต่างๆ ของกระบวนการปฏิรูปจะต้อง “มีความเชื่อมโยงกันโดยมีการสร้างคุณค่าและจิตสำนึกเป็นแกนกลาง”²⁶ แต่เรื่องของคุณค่าและจิตสำนึกก็ไม่อาจจะปล่อยให้ เป็นภาพลักษณ์นามธรรมลอยๆ สุดแต่จะตีความกันไปตามพื้นฐานรสนิยมของแต่ละคน สิ่งที่เราต้องการในยามนี้ ก็คือ คุณค่าและจิตสำนึกบนพื้นฐานของหลักการสังคม อันเป็นรูปธรรมเพียงพอที่ผู้คนส่วนต่างๆ ของสังคมสามารถสัมผัสสำนึกร่วมกัน และเดินไปในวิถีทางที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน แม้จะอยู่ในสถานะและบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างหลากหลายกันออกไป หลักการเศรษฐกิจพอเพียงสามารถทำหน้าที่เป็นหลักการนำ ตอบสนองความสำคัญจำเป็นที่จะต้องสร้างคุณค่าและจิตสำนึกเช่นว่านี้ เพราะคุณธรรมข้อนี้ก็คือคุณสมบัติอันแนบเนื่องอยู่ในหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ดังจะได้ขยายความต่อไป รวมทั้งยังอาจทำหน้าที่เป็นภูมิคุ้มกันสกัดกันอวิชชาอันเกิดแต่ “ศาสตร์บิหาร” ซึ่งยังคงอยู่กับสังคมไทยเราต่อไปอีกเป็นเวลานาน

ถึงจุดนี้ เรากงพอจะได้เห็นถึงคุณค่าและขอบข่ายความหมาย

²⁶ ประเวศ วะสี : “ระเบียบวาระแห่งชาติ : ปฏิรูปสังคมไทย” มติชนสุดสัปดาห์ 21 กรกฎาคม 2541 ปีที่ 18 ฉบับที่ 935 หน้า 16-17

ของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ได้ชัดเจนขึ้น กล่าวคือ ในฐานะหลักการ
สังคมอันเป็นองค์รวมในแง่ที่ท่าบพาทหน้าทีหลักนำในกระบวนการ
เปลี่ยนกระบวนทัศน์เพื่อการปฏิรูปสังคม กับทั้งเป็นสากลในแง่ของ
การตอบสนองความจำเป็นร่วมกันของทั้งโลก “ที่จะต้องทำให้
ความเป็นปราชญ์ของโลกเชื่อมโยง” อันจะพึงเป็นแรงบันดาลใจร่วมกันทั้งจากภายในของสังคมตะวันตกเองซึ่งเป็นต้นตอของ
ปัญหา และสำหรับสังคมนอกตะวันออกอย่างเช่นไทยเราผู้ตกอยู่
ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ของ “ลัทธิทุนนิยมชนิดสุดขั้ว” โดยนัยนี้
“เศรษฐกิจพอเพียง” จึงเป็นหลักการและอุดมการณ์ไร้พรมแดน
ทำนองเดียวกันกับที่เสรีนิยมและประชาธิปไตยเป็นกระแสอุดมการณ์
ไร้พรมแดน และทั้งหมดประกอบกันเป็นกระแสปฏิสัมพันธ์ทาง
ความคิดกระตุ้นให้ประชาคมโลกได้เกิด *จิตสำนึกใหม่ กระบวน
ทัศน์ใหม่ และวัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่* จากยุคเสื่อมหลังปฏิวัติ
อุตสาหกรรม เมื่อสองศตวรรษครั้งที่แล้วมา ในฐานะเช่นนั้น
หลักการเศรษฐกิจพอเพียงควรที่จะสามารถนำเสนอทัศนวิสัยและ
เกณฑ์คุณค่า เพื่อเป็นแนวปฏิบัติสำหรับดำเนินวิถีชีวิตสังคมโลก
ที่กำลังจะก้าวเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 21 นี้

ในช่วงที่จักรวรรดิคอมมิวนิสต์นานาชาติกำลังจะถึงกาล
อวสาน ตอนปลายๆ คริสต์ทศวรรษ 1980 และมีผู้คนอย่างเช่น
ดร.ฟรานซิส ฟูกูยามา พวกกันมองว่า เป็นชัยชนะของโลกฝ่ายทุน
นิยมดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ได้มีวรรณกรรมวิชาการปรากฏออกมาบ้าง
เหมือนกันที่เล็งเห็นถึงแนวโน้มค่อนข้างแนชัดที่จะเกิดการล่มสลาย

ทางเศรษฐกิจการเงินทั่วโลกก่อนที่คริสต์ศตวรรษนี้จะสิ้นสุด ทั้งนี้ด้วยเหตุผล เหตุปัจจัยอันแนบเนื่องอยู่ที่ตัว “ระบบ” และกระบวนการภายในวงจรของทุนนิยมเอง ซึ่งก็ตรงกับอาการสำแดงของวิกฤตเศรษฐกิจการเงินที่กำลังเกิดขึ้นจริงๆ ในขณะนี้อย่างไม่ผิดเพี้ยน นับเป็นพยากรณ์กระแสเหตุการณ์ที่แม่นยำอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่งนัก ประเด็นปัญหาอยู่ที่ จะต้องพยายามหาทางป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์เช่นนั้นขึ้น และในการนี้ นอกจากมาตรการฉุกเฉินรีบด่วนเพื่อแก้ไขปัญหาละเฉพาะหน้าแล้ว เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งยวดที่จะต้องคิดอ่านแสวงหาหลักการเศรษฐกิจใหม่ และปรับเปลี่ยนทิศทางของการพัฒนาและแนวความคิดทางเศรษฐกิจเสียใหม่ด้วย²⁷ เหตุผลที่ทำให้สามารถมองเห็นไปถึงเช่นนั้นได้อย่างค่อนข้างปลอดโปร่ง เป็นประเด็นน่าสนใจควรแก่การเรียนรู้จากถ้อยคำของเจมส์ โรเบิร์ตสัน นักเขียนอิสระผู้แต่งหนังสือที่ใช้อ้างอิงในที่นี้ ดังนี้ :

“...ต้องยอมรับว่า ยุคสมัยของ “ความมั่งคั่งแห่งชาติ” ได้ผ่านพ้นไปแล้ว และพึงต้องปฏิบัติต่อเศรษฐกิจคริสต์ศตวรรษที่ 21 ในฐานะที่เป็นเศรษฐกิจหลายระดับของโลกเดียวกัน
“ในช่วงสองสามปีหลังมานี้ (กล่าวคือ ช่วงกลางๆ

²⁷ James Robertson, *Future Wealth : A New Economics for the 21st Century*, London, Cassell Publishers Ltd., 1990 หน้า 132-134

ทั้งนี้ ในขณะที่ในวงการวิจัยชั้นนำทางเศรษฐศาสตร์ของไทยพากันยินดีปราถนาขึ้นหมอบอยู่กับตัวเลขอัตราเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมแห่งชาติ และกับปริมาณการไหลบ่าของเงินทุนต่างชาติ! เท่านั้นไม่พอ ยังจะได้รับการไว้วางใจมอบหมายให้ทำการศึกษาดูแลวางแผนเศรษฐกิจมหภาคอันเป็นส่วนหนึ่งของ “ระเบียบวาระแห่งชาติ : ปฏิรูปสังคมไทย” อีกด้วย (ประเวศ วะสี อ้างแล้วเชิงอรรถหมายเลข 26)

คริสต์ศตวรรษ 1980 – ผู้เขียน) มีประชาชนเป็นจำนวนมากขึ้นในหลายๆ ประเทศได้เข้าร่วมในความพยายามนี้ ในอันที่จะแปรเปลี่ยนชีวิตและความคิดทางเศรษฐกิจ หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นมาเพื่อเขาเหล่านี้ และเพื่อประชาชนอีกจำนวนมากมายซึ่งพากันยอมรับถึงความจำเป็นที่จะต้อง มีระเบียบเศรษฐกิจคริสต์ศตวรรษที่ 21 ใหม่ เพื่อประชาชนและโลกมนุษย์..²⁸

จุดน่าสนใจอยู่ตรงที่สำนึกของคนของประชาชนนี้เอง ที่เป็นเครื่องชี้นำวิสัยทัศน์ให้สามารถมองเห็นถึงอดีต – ปัจจุบัน เพื่อฉายภาพชีวิตและสังคมมนุษย์อย่างสร้างสรรค์ต่อชีวิตและสังคมออกไปในอนาคตอันยาวไกล ไม่ใช่ตัวเลขและผลงานวิเคราะห์เชิงวิทยาศาสตร์ของ “นักเศรษฐศาสตร์ : คนเลือดเย็นฯ” ดังเช่นที่นักเศรษฐศาสตร์ไทยตั้งฉายาของตนเอง (เชิงอรรถหมายเลข 2 และ 5) อย่างแน่นอน

จะอย่างไรก็ตาม นอกเหนือไปจากปัญหาความถูกต้องผิดพลาดของการพยากรณ์เศรษฐกิจแล้ว จุดสำคัญจริงๆ อยู่ตรงที่ประเด็นของเกณฑ์คุณค่าเกี่ยวกับคนและโลกของธรรมชาติซึ่งอยู่กับตัวเราชีวิตของเราเอง ซึ่งประกอบกันเป็น “เศรษฐกิจ” ที่แท้จริง ไม่ใช่เป็นแต่เพียง “ระบบ” เงินตราหรือกลไกการผลิตการส่งออกอย่างที่สำคัญผิดกันอย่างแรงอยู่ในเวลานี้ “เศรษฐกิจพอเพียง” มีจุดร่วม

²⁸ James Robertson แหล่งอ้างอิงเดียวกัน เชิงอรรถหมายเลข 27 เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง

และสามารถเรียนรู้ร่วมกันในข้อนี้ ในฐานะหลักการสากลและหลักการเศรษฐกิจใหม่ เจตนารมณ์และภารกิจการพัฒนาที่อยู่ร่วมกันคือปรับเปลี่ยนแนวความคิดและทิศทางการพัฒนา จากที่มุ่งกันแต่เร่งขยายอัตรา ปริมาณการผลิต การบริโภคและการสะสมทุนเงินตราให้สูงสุดตามทฤษฎี “การจำเริญเติบโต” และหันมาหาหลักการและแนวทางใหม่ที่ส่งเสริมให้มนุษย์เราได้พัฒนาขีดความสามารถเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง และในขณะเดียวกัน เรียนรู้เพื่อพิทักษ์รักษาระบบชีวิตนิเวศ อันเป็น ต้นทุนชีวิตของมนุษยชาติ ²⁹ กล่าวคือ ไม่ใช่เพียงแค่เป็นสิ่ง เป็นวัตถุที่จะตีราคาเป็นเงินตรากันได้อย่างที่ถือปฏิบัติกันในทุกวันนี้ รวมแม้กระทั่ง หลักเศรษฐศาสตร์ที่มีคนหัวแหลมคิดสูตรนโยบายเป็นหลักการให้ผู้กระทำ “สิ่ง” แวดล้อมเสียหาย ต้องจ่าย (Polluter-pay principle) ก็ไม่อาจถือเป็นความชอบธรรมอะไรได้ เพราะต้นทุนชีวิตไม่ใช่เรื่องที่จะปล่อยให้ใครมาอ้างสิทธิก่อความเสียหายได้อยู่แล้ว

หลักการพึ่งตนเองและนิเวศ เช่นว่านี้ จะต้องถือว่ามีความหมายความสำคัญยิ่งยวด โดยเฉพาะสำหรับสังคมไทยเรา ซึ่งต้องนับว่าเป็นโชคดียิ่งที่ตั้งอยู่ในหลักแหล่งของฐานทรัพยากรธรรมชาติอันสำคัญของโลก ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคปาเซตริออน คำว่า “ปาเซตริออน” นี้ มักจะไม่อยู่ในความสนใจเท่าใดนักในสังคมไทย ผู้เป็นเจ้าของอริปไตย ความจริงก็คือว่า ปาเซตริออนเป็นแหล่งทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพอันอุดมสมบูรณ์ คิดเป็น

²⁹ แหล่งอ้างอิงเดียวกัน Introduction หน้า ix-xi และ หน้า 4-7

เนื้อที่ไม่ถึงร้อยละ 7 ของพื้นที่โลก แต่จากปริมาณจำนวนพันธุ์พืชทั้งหลาย 3 ถึง 10 ล้านชนิด ที่ประเมินกันไว้มีถึงร้อยละ 60 – 70 อยู่ในป่าเขตร้อน³⁰ คุณค่าความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจและชีวิตประจำวันของมนุษย์ จะอนุมานได้จากผลิตภัณฑ์อาหารและยา รวมทั้งผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมอื่นๆ อีกมากมายที่ใช้อยู่ในโลก บริโภคกันทั่วโลก ประเด็นอยู่ตรงที่ว่า แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ว่าเป็นพื้นฐานอำนวยการปัจจัยจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ และกำลังจะเป็นเป้าหมายหลักของการต่อสู้ช่วงชิงในเวทีเศรษฐกิจโลกศตวรรษหน้า ทั้งนี้โดยอาศัยเทคโนโลยีชีวภาพ และแหล่งกลางทฤษฎีสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาเป็นศาสตราวุธ ควบคู่ไปกับทฤษฎีเศรษฐกิจตลาดเสรี

ดังนั้น หลักความคิดความเข้าใจในความเป็นจริงเกี่ยวกับคุณค่าความสำคัญของฐานทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นทั้งต้นทุนชีวิต และศักยภาพสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงนับเป็นรากฐานสำคัญยิ่งที่หลักการเศรษฐกิจพอเพียง จำเป็นต้องให้การชี้้นำให้เกิดความชัดเจนโปร่งใส ทั้งนี้ เพื่อขจัดความสำคัญผิดอย่างฉกรรจ์ อันแพร่สะพัดอยู่ในวงการศึกษานิเวศวิทยาของไทย ดังจะเห็นได้จากอรรถาธิบายถึงวิสัยทัศน์การปฏิรูปทางการศึกษาและการพัฒนาเทคโนโลยี ดังนี้ :

“ความได้เปรียบของประเทศทั้งหลายในอนาคต
จะมิใช่ขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรธรรมชาติ แต่จะขึ้นอยู่กับ
ฐานทรัพยากรมนุษย์และเทคโนโลยีเป็นสำคัญ ดังตัวอย่าง

³⁰ E.D. Wilson, ed., *Biodiversity*, Washington D.C., National Academic Press, 1988 หน้า 8 และ 60 อ้างใน เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ) : *ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา* เล่ม 1 “ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย” สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา พ.ศ. 2536 หน้า 11

ที่เห็นมาแล้วในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย
ที่อาศัยการทุ่มเทด้านการพัฒนากำลังคน และการพัฒนา
เทคโนโลยี เป็นกุญแจไปสู่ความสำเร็จ”³¹

ข้อเขียนประโยคเหล่านี้ แม้จะได้มีการพยายามแก้ไขปรับปรุงกันไปบ้างแล้ว แต่โดยรากฐาน ถือได้ว่าเป็นภาพสะท้อนความเชื่อและจิตใต้สำนึกในหมู่นักผู้มีการศึกษา หรืออาจรวมไปถึงประชาชนคนไทยโดยทั่วไป เพราะทุกครั้งที่เราพูดถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ ก็ต้องมีเรื่องเงินทุนและเทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้อง แล้วพอว่ากันถึงเรื่องเทคโนโลยี ก็ต้องมองออกไปที่ชาติฝรั่งมังค่า ซึ่งก็ไม่ใช่จะผิดไปเสียทั้งหมด แต่ประเด็นคืออยู่ว่า เราเข้าใจเทคโนโลยีกันเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเชิงโครงสร้างอำนาจเศรษฐกิจการเมือง หากไม่แล้วการเรียนรู้ก็จะกลายเป็นกับดักทางปัญญาให้ตัวเราเอง และเศรษฐกิจการเมืองของชาติต้องพึ่งพาถึงขั้นเป็นเชลยต่อพลังภายนอก³² อย่างเช่นที่กำลังเกิดขึ้นกับทางด้านสถาบันการเงินไทยอยู่ในขณะนี้ แล้วตามความเป็นจริง อุตสาหกรรมไทยโดยเฉพาะภาคการส่งออก ก็จะเป็นเช่นนั้นอยู่แล้ว ด้วยเหตุที่ค่อนข้างหนักไปในทางเป็นธุรกิจซื้อถูกขายแพง พอให้ได้เงินตราต่างประเทศและคนได้มีงานทำกันบ้างเท่านั้น ไม่ได้มีการคิดอ่านลงทุนทำการประดิษฐ์คิดค้นพัฒนาเทคโนโลยีอะไรจริงจังให้เกิดต้นทุนสังคมของเราเองอย่างแท้จริง

³¹ เอกสาร *บทสังเคราะห์วิจัยทัศน์* ของคณะศึกษา “การศึกษาไทยยุคโลกาภิวัตน์” นำเสนอในการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “วิสัยทัศน์การศึกษาไทยในอนาคต” 15 กุมภาพันธ์ 2538 ณ สำนักงานใหญ่ธนาคารกสิกรไทย ข้อ 1.4 หน้า 3 อ้างใน เสงฆ์ จามริก : “บทสังเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสถานะความรู้มนุษย์” อ้างแล้ว เจริญธรรมนวล เลข 21 หน้า 175-176

³² Saneh Chamarik, “Technological Self-Reliance and Cultural Freedom” ใน C.G.Weeramantry, ed., *Human Rights and Scientific and Technological Development*, United Nations University Press, 1990, หน้า 41-43

จนเดี๋ยวนี้ จึงต้องพึ่งพาภายนอกไปหมดทั้งกระบวนการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทุนเทคโนโลยีและวัตถุดิบ รวมถึงสิทธิพิเศษทางด้านตลาด

เป้าหมายหลักของเศรษฐกิจพอเพียง มีส่วนที่จะพึงเรียนรู้ร่วมกันกับสังคมโลกภายนอกอย่างแน่นอน ในฐานะที่สังคมไทยเราเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลก แต่ในอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญ ก็คือจะต้องมีหลักนโยบายและยุทธศาสตร์ของตนเอง ในอันที่จะเสริมสร้างวางรากฐานต้นทุนทางสังคมให้มั่นคงยั่งยืน เริ่มจากเรื่องของคนและฐานทรัพยากร อันเป็นจุดหลักของการพัฒนา “ความได้เปรียบของประเทศ” อย่างแท้จริง ประเด็นเกี่ยวกับหลักนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ว่านี้ ยังได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

รวมความแล้ว ในระดับหลักการและอุดมการณ์ “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นหลักความคิดที่สื่อความหมายความสำคัญเป็นหลักการนำเพื่อสร้างระเบียบเศรษฐกิจใหม่ของอนาคต ไม่เฉพาะสำหรับ “ระเบียบวาระแห่งชาติ” เท่านั้น แต่ของโลกด้วย เป็นการกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกหรือฟื้นฟูและทบทวนหลักทฤษฎีเศรษฐกิจสังคมต่างๆ ว่ากันตั้งแต่ :

- นิยามความหมายของ “เศรษฐกิจ” ซึ่งโดยสาระมีความหมายเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ภายใต้ความจำกัดของทรัพยากร ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของธุรกิจเพื่อแข่งขันช่วงชิงแสวงผลกำไรสูงสุด

- ฟื้นฟูทบทวนเรื่องความจำเป็นที่จะต้องแยกแยะให้ชัดเจนระหว่าง “การพัฒนา” ซึ่งหมายถึง ยกฐานะคนส่วนใหญ่ หรือคนทั้งหมด ถ้าเป็นไปได้ กับ “การจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” ซึ่งมุ่งยึดถือแต่ตัวเลขการเพิ่มอัตราปริมาณรายได้เงินตราเป็นใหญ่

– ทบทวนเรื่องของคนและคุณค่าของคนที่พึงมีโอกาสเรียนรู้พัฒนาขีดความสามารถพึ่งตนเอง

– เรื่องของทุน ซึ่งไม่ใช่หมายถึงแต่เฉพาะเงินตราที่สมมุติขึ้น หากโดยสาระ รวมความไปถึงต้นทุนของชีวิตและสังคม คือคน ธรรมชาติ และนิเวศ

– เรื่องของตลาดซึ่งจะต้องถูกรอบของสำนักแห่งธรรมะดังที่ อุดม สมิธิ ศาสตราแห่งลัทธิเศรษฐกิจเสรีเอง เคยเตือนเอาไว้เมื่อกว่าสองร้อยปีก่อน และตลาดจะเสรีก็แต่ภายในกรอบเท่านั้น

– เรื่องของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงศาสตราวุธเพื่อเป็นนายเหนือธรรมชาติ และเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หากแต่พึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเคารพยอมรับในคุณค่าของมนุษย์และธรรมชาติ

– เรื่องของการบริโภคที่พึงอยู่ในขอบข่ายของความจำเป็นและคุณประโยชน์ต่อชีวิตและความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและนิเวศ ไม่ใช่ “ยิ่งมีให้บริโภคมากเท่าใด ก็ยิ่งมีความสุขมากเท่านั้น”³³ ตามวาทะล่าสุดของนักเศรษฐศาสตร์ไทย

– และทบทวนเรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งพึงเป็นไปอย่างสมดุล เพื่อการเรียนรู้พึ่งตนเองและพิทักษ์รักษาระบบชีวิตนิเวศ

ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ล้วนสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอยู่ในขอบข่ายความหมายของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ในฐานะเป็นหลักการนำกระบวนการสังคมไปสู่ระเบียบเศรษฐกิจใหม่ของโลก ซึ่งสังคมไทยมีส่วนร่วมในสถานะของสังคมอิสระ

³³ อ้างแล้ว เจริญธรรมหมายเลข 5

4. ยุทธศาสตร์สู่ฐานเศรษฐกิจสามัญชน

เท่าที่กล่าวมา เป็นเพียงเค้าโครงความคิดในระดับหลักการเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องที่ประชาชนคนไทยผู้มีใจรักความเป็นอิสระเสรีจะพึงร่วมมือร่วมใจกันคิดค้นแสวงหาทำความเข้าใจกันบ้าง ชื่นไปอีก เมื่อสรุปรวมความจากที่ได้พยายามพิเคราะห์หัดดูโดยรอบด้านแล้ว ก็พอจะสังเกตเห็นนัยสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงได้ว่า โดยสาระก็คือ การกลับฟื้นคืนจิตวิญญาณมนุษย์สู่ชีวิตเศรษฐกิจที่แท้จริง นั่นเอง อันประกอบด้วยมนุษย์กับธรรมชาติเป็นแกนสาร และทั้งยังเป็นการสอนให้มองและเข้าใจมนุษย์ในความหมายของความเป็นมนุษยชาติโดยรวม และเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เป็นสัจธรรมความจริง โดยนัยนี้ เศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นหลักการและอุดมการณ์ยิ่งใหญ่ไพศาล เป็นองค์รวม เป็นสากลและเป็นหลักนำสู่ระเบียบชีวิตเศรษฐกิจใหม่ร่วมกันของสังคมโลกศตวรรษข้างหน้า

ในสถานะที่ **เป็นเมืองพุทธศาสนา และเป็นสังคมฐานทรัพยากรธรรมชาติ** สังคมไทยจึงถือได้ว่า อยู่ในฐานะโอกาสดีที่สุดสังคมหนึ่งที่จะเดินทางไปในวิถีชีวิตอันสร้างสรรค์ยั่งยืนและเป็นอิสระได้อย่างเต็มภาคภูมิ ถ้าหากไม่ไปตกเป็นเหยื่อของทฤษฎีวิชาการอันแปลกปลอมและแปลกแยกเสีย ดังนั้น การกิจเบื้องต้นแรกของหลักการเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือ การฟื้นฟูบูรณะจิตสำนึกในคุณค่าและศักยภาพสร้างสรรค์ของชนบท อันเป็นฐานอยู่ข้าวอยู่น้ำของประเทศ ที่พูดถึงการ “ฟื้นฟู” ก็ด้วยเหตุผลว่า ชนบทไทยเราเป็น

แหล่งทรัพยากร ไม่เฉพาะแต่ทางด้านธรรมชาติวัตถุเท่านั้น หากยัง
 แฝงไว้ด้วยองค์ความรู้และภูมิปัญญาพร้อมด้วยศาสนธรรม
 ที่จะสนองตอบปัญหาความต้องการของเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะ
 หลักการองค์รวมได้เป็นอย่างดี และที่จำเป็นต้อง “บูรณะ” ก็เพราะ
 ฐานกำลังของชนบทไทยได้ถูกบั่นทอนทำลายจากผลการพัฒนาที่
 ผิดทิศผิดทางตลอด 40 ปีที่ผ่านมา และต้องตกอยู่ในสภาพทรุดโทรม
 ทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติและองค์ความรู้ ถึงแม้จะมีหลงเหลือ
 อยู่บ้าง แต่ผู้คนส่วนใหญ่ที่เคียดชังอยู่ในสภาพสูญเสียความเชื่อมั่น
 ที่จะพึ่งและพัฒนาตนเองอันเป็นคตินิยมในพุทธศาสนา ระบบ
 อุปถัมภ์ ซึ่งแต่เดิมเป็นคุณค่าสร้างปลุกฝังความสัมพันธ์อันญาติมิตร
 ก็ได้ถูกแปรเปลี่ยนไปเป็นการอนุเคราะห์ทางอำนาจและเงินตรา โดย
 เฉพาะในช่วงเศรษฐกิจการเงินเฟื่องฟู ปรากฏการณ์ซื้อสิทธิขายเสียง
 ที่คนชั้นกลางยุคใหม่พากันประณามหยาบเหี้ยมดุด่านี้ ที่แท้ ก็คือ
 ผลพวงจากวิบากกรรมการพัฒนาสร้างความมั่งคั่งให้กับเมือง
 บนความยากจนยากไร้ของชนบทนั่นเอง และนี่ก็คือ ทุจริตคอร์รัปชัน
 เชิงนโยบายและโครงสร้างในอีกรูปแบบหนึ่ง ที่จำเป็นจะต้องจัดให้
 หมดไปเช่นเดียวกัน

รวมความแล้ว ชนบทไทยยังอยู่ในสภาพห่างไกลจากความ
 พร้อม แม้กระทั่งความคิดที่จะช่วยตัวเอง แต่นั่นก็เป็นเหตุผลที่ทำให้
 จำเป็นต้องคิดอ่านวางหลักนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาอย่าง
 สุขุมรอบคอบยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณ เพราะผลการพัฒนาชนบทจะเป็น

บุญเจดดอกสำคัญยิ่งต่อทิศทางและฐานะเศรษฐกิจของชาติ ซึ่งกำลังต้องเผชิญภัยคุกคามจากพลังอำนาจภายนอกดังกล่าวแล้ว เป็นปัญหาท้าทายยึดเชื้อและยากลำบาก แต่กระนั้น จากประสบการณ์ที่ผู้เขียนได้สัมผัสมาบ้างโดยตรงและด้วยความพยายามที่จะเรียนรู้ ก็พอจะสรุปได้ว่า ไม่ถึงกับเลวร้ายเสียทีเดียว เรื่องของยุทธศาสตร์การพัฒนา ก็เป็นทำนองเดียวกันกับปัญหาความชัดเจนในระดับหลักการ ที่กล่าวมาในตอนต้น ยังต้องการการระดมความคิดเห็นให้กว้างขวางต่อไปอีก สำหรับในขั้นนี้ เพียงขอนำเสนอเป็นหลักการและขั้นตอนทางความคิดกว้างๆ พอให้เห็นภาพแนวทางที่เราจะก้าวเดินกันต่อไป ดังนี้ :

4.1 ความหมายของการพัฒนาชนบท

ในเบื้องต้น จำเป็นต้องให้เป็นที่แน่ชัดกันว่า ความหมายและเป้าหมายของการพัฒนาชนบท ไม่ใช่จะจำกัดกันอยู่แค่เพียงแก้ปัญหา “โง่ จน เจ็บ” อย่างที่หน่วยงานราชการฝ่ายวางแผนพัฒนา ยึดถือกันมาตลอด มาตรการกำหนด “เขตชนบทยากจน” ของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 เป็นตัวอย่างของเงื่อนไขทางความคิดความเชื่อเช่นนั้น ซึ่งในตัวเองเท่ากับเป็นการสกัดกั้นบังคับทัศนวิสัยที่จะมองเห็นคุณค่าและศักยภาพของชนบทไทยอย่างแท้จริง ในฐานะส่วนหนึ่งของภูมิภาคป่าเขตร้อน ความเป็นจริงที่ไม่อาจละเลยโดยปราศจากความสำนึกรับผิดชอบไปได้ ก็คือว่า สถานทรัพยากรชนบทอันประกอบด้วย ทั้งความหลากหลายทางชีวภาพและองค์ความรู้จาก

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นปัจจัยสำคัญและจำเป็นต่อชีวิต โดยเฉพาะในด้านอาหารกับยา ดังเป็นที่ทราบๆ กันอยู่ ทั้งจะทวีความหมาย ความสำคัญยิ่งๆ ขึ้นเป็นทวีคูณในสังคมโลกอนาคต ในประการสำคัญ องค์ความรู้ที่ว่านี้ สามารถพัฒนาเชื่อมโยงกับศาสตร์สมัยใหม่สร้าง ทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งต่างชาติพากันพยายามหาทางช่วงชิงอย่างสุด กำลังมาทุกยุคทุกสมัย สังคมไทยผู้เป็นเจ้าของอธิปไตยควรที่จะ สามารถรับผิดชอบจัดการให้ได้สิทธิประโยชน์อย่างสมบูรณ์ โดย นัยนี้ การพัฒนาชนบทจึงให้ความหมายความสำคัญเป็นทั้งการสร้าง ฐานต้นทุนทางสังคมและภูมิคุ้มกันสำหรับอนาคตของประเทศชาติ โดยส่วนรวม

4.2 ทศตวรรษเศรษฐกิจพอเพียง

ควรต้องมีการวางเป้าหมายต้นทางและเป้าหมายปลายทาง ให้เป็นหลักการและแนวทางปฏิบัติไว้ เพื่อจะได้มีทิศทางพัฒนา ที่เป็นที่เข้าใจและอยู่ในสำนึกร่วมกัน ในแง่นี้ เศรษฐกิจพอเพียงจึง ไม่ใช่เป็นเพียงต้นแบบหรือแบบพิมพ์เขียวสำเร็จรูป หากแต่มีความหมายเป็นกระบวนการสังคมอันเป็นพลวัต เป้าหมายต้นทาง ก็ได้แก่ การเกษตรจ้นพออยู่พอกิน อย่างที่กล่าวขวัญถึงกันมากใน ยามวิกฤตการเงินขณะนี้ แต่นั่นก็ไม่ควรจะยึดมั่นถือมั่นเอาเป็น จุดจบอยู่ในตัวเอง หากควรต้องเปิดช่องทางโอกาสให้ได้มีการเรียนรู้ พัฒนาตนเอง ต่อๆ ไปสู่เกษตรกรรมยั่งยืน จนถึงเป้าหมายปลายทาง คือ เศรษฐกิจชุมชนสองสามระดับเศรษฐกิจนี้ ยังจะได้ขยายความต่อไป

ข้อที่เห็นควรเน้นถึงในที่นี้ ก็คือ เรื่องของหลักการพึ่งตนเองและนิเวศ
ที่กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งจะต้องมีระบบและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
ทั้งในระดับการสร้างจิตสำนึกและระดับปฏิบัติจริง ความจริงทั้งสอง
ด้านของหลักการคือ การพึ่งตนเองกับนิเวศสัมพันธ์เชื่อมโยงเสมือน
สองด้านของเหรียญอันเดียวกันนั่นเอง เพราะนิเวศเป็นรากฐานสร้าง
เสริมให้การพึ่งตนเองได้สัมฤทธิ์ผลและยั่งยืน

4.3 แหล่งการเรียนรู้ชุมชน

เมื่อพูดถึงระบบและกระบวนการเรียนรู้แล้ว คำถามที่ตาม
มา ก็คือว่า จะเรียนรู้จากแหล่งอะไรและอย่างไร ความจริงมีอยู่ว่า
ชนบทไทยนั้นแม้จะทรุดโทรมและล่มสลายลงไปเป็นอันมาก แต่ก็ยัง
มีบุคลากรผู้อาวุโสที่ยกย่องเรียกกันในแวดวงนักพัฒนาว่า “ปราชญ์
ชาวบ้าน” ปรากฏให้เห็นกันอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ รวมทั้งคน
รุ่นใหม่ที่ชวนมาเรียนรู้จัดการเกษตรผสมผสานเพื่อให้พออยู่พอกิน
และพึ่งตนเองได้ คำว่า “ปราชญ์” มาใช้กับ “ชาวบ้าน” อาจเป็น
ที่ตะจิตตะขงใจอยู่บ้างโดยเฉพาะสำหรับผู้ได้รับการศึกษาอยู่ใน
วัฒนธรรมหนังสือสมัยใหม่ อย่างเช่นในการประชุมจัดโดย “กองทุน
เพื่อการลงทุนทางสังคม” ที่ขอนแก่นเมื่อไม่นานมานี้ ก็มีผู้ตั้ง
ข้อสงสัยว่า การใช้คำว่า “ปราชญ์” ในกรณีเช่นนี้ ไม่สู้จะสมควร
เมื่อเปรียบกับปราชญ์ที่เคยจำเรียนหนังสือกันมา จะอย่างไรก็ตาม
สิ่งที่ควรต้องเข้าใจกันตรงนี้ ก็คือว่า เรากำลังมองและวินิจฉัยอะไรๆ
จากแง่มุมของคนเรียนหนังสืออยู่ในวัฒนธรรมหนังสือ และ

กำลังวินิจฉัยบุคคลผู้ทรงภูมิปัญญาที่ไม่ได้อยู่ในวัฒนธรรมหนังสือ หากแต่เรียนรู้จากวิถีชีวิตของธรรมชาติและสภาพแวดล้อม สามารถจัดการชีวิตของตนเองได้อย่างอิสระเสรีและยั่งยืน ในขณะที่อยู่กับที่เรียนรู้จักพิทักษ์รักษานิเวศ ตรงกับหลักการสมัยใหม่ด้วย ซึ่งก็เป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้อีกแบบหนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้น ยังสามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างเต็มภาคภูมิในท่ามกลางการล่มสลายของชุมชนชนบท แสดงให้เห็นถึงคุณธรรมและคุณสมบัติทางด้านศาสนธรรมผสมผสานไปกับวิถีเกษตรเชิงนิเวศที่กำลังกล่าวขวัญถึงกันอย่างกว้างขวาง แม้แต่ภายในสังคมโลกตะวันตกเองขณะนี้ แล้วเขาก็นำเอาหลักการเดียวกันไปประยุกต์ใช้อย่างเป็นระบบขึ้นตามลำดับ ในขณะที่อยู่กับที่ในวงการวิชาการเกษตรของไทยเรายังคงลุ่มหลงยึดติดอยู่ในระบบเกษตร “พืชเชิงเดี่ยว” ซึ่งยังผลเป็นการทำลายฐานต้นทุนทางสังคมและธรรมชาติ

รวมความแล้ว “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือจะเรียกขานกันว่าอย่างไรก็ตามแต่ ต้องนับว่าเป็นบุคลากรที่ทรงคุณค่าเป็นเสมือนแหล่งวัฒนธรรมประเพณีการเรียนรู้และภูมิปัญญาที่สืบทอดสั่งสมกันมาช้านานหลายชั่วอายุคน และพัฒนาแตกต่างหลากหลายกันออกไปตามสภาพความแตกต่างหลากหลายทางนิเวศ อันเป็นรากฐานของเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างแท้จริง ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป ประเด็นอยู่ที่ว่า จะนำภูมิปัญญาอันทรงค่าที่ว่านี้ให้ออกมาสู่กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของมวลเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นได้อย่างไร รวมทั้ง

ในขณะเดียวกัน เป็นการเสริมสร้างให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในหมู่ “ปราชญ์ชาวบ้าน” กันเอง แทนที่จะปล่อยให้ดำรงอย่างเป็นเอกเทศ ดังเช่นที่เป็นอยู่ และเครือข่ายการเรียนรู้ที่ว่านี้ ก็จะเป็นแหล่งดึงดูด กระตุ้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น ขึ้น น่าจะถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยเราจะได้เรียนรู้สร้าง “ระบบ” ผู้นำจากกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นธรรมชาติเสียที แทนที่จะคิด จะพูดกันถึงแต่ผู้นำในแง่ของโครงสร้างอำนาจตามสูตรสำเร็จรูปทาง วิชาการอย่างในทุกวันนี้ ซึ่งสะดวกสบายสำหรับทุกๆ ฝ่าย

ทั้งหมดที่ว่านี้ เป็นปัญหาท้าทายโดยเฉพาะสำหรับบรรดา “นักปฏิรูป”ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือการศึกษา ซึ่งดูจะแบ่งส่วนแบ่งสายกันเหมือนๆ กับส่วนงานราชการ

4.4 กัตบววิสัยการพัฒนาเกษตร

เป้าหมายหลักของการเรียนรู้สำหรับชุมชนชนบท ก็แน่นอน เป็นเรื่องของเกษตรกรรมน่าจะถึงเวลาแล้วเช่นกันที่เราจำเป็นต้อง ทำความเข้าใจในคุณค่าและความหมายของเกษตรกรรมกันให้ถ่องแท้ เกษตรกรรมไม่ใช่หมายความว่าความหยาบๆ ถึงเพียงการเพิ่มปริมาณผลผลิต เพื่อส่งออกหาเงินตราต่างประเทศตามภาษานักธุรกิจที่คิดถึงแต่ผลกำไร แล้วก็ไม่ได้หมายความว่าเพียงเป็นแหล่งผลิตปัจจัยสี่อันจำเป็นต่อการดำรง ชีวิตของมนุษย์เท่านั้น หากโดยรากฐานเป็นกิจกรรมของมนุษย์ที่สัมพันธ์ เชื่อมโยงอยู่อย่างแนบแน่นกับปัญหาการจัดการทรัพยากรและ ธรรมชาติแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นป่า เขา ดิน น้ำ อากาศ ซึ่งทั้งหมด

ประกอบกันขึ้นเป็นระบบและกระบวนการหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งมวลในโลก ว่ากันตามจริง เกษตรกรรมในตัวเองก็เป็นการบั่นทอนความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติอยู่แล้ว ประเด็นปัญหาอยู่ที่ว่าจะรักษาความสมดุลไว้ได้อย่างไรเท่านั้น ระหว่างความต้องการอันจำเป็นทางด้านของมนุษย์กับทางด้านของธรรมชาติ ซึ่งในที่สุดแล้ว ก็ทำหน้าที่เป็นระบบนิเวศให้กับมนุษย์เราเอง เกษตรกรรมจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อนลึกซึ้ง โดยเฉพาะ**เกษตรกรรมเขตร้อน** อย่างเช่นของไทยเรา อันมีความหลากหลายทางชีวภาพเป็นฐานปัจจัยสำคัญ

ถ้าได้มีพื้นฐานความเข้าใจร่วมกันได้อย่างที่กล่าวมาโดยสังเขปแล้ว ก็จะเข้าใน**พลวัตภายในตรรกะของเกษตรกรรมเอง** โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยกระแสธุรกิจอุตสาหกรรมจากภายนอกเข้ามาสอดแทรก ในสภาพของชนบทไทยเราซึ่งกำลังทรุดโทรมและล่มสลาย มีเกษตรกรยากจนหรือไร้ที่ทำกินเป็นจำนวนมากมายสำหรับคนกลุ่มนี้ เกษตรยังชีพพออยู่พอกินนับเป็นจุดเริ่มต้นที่จะช่วยประทังให้พ้นจากความอดอยากหิวโหย แต่เป้าหมายการจัดความอดอยากหิวโหย ก็พึงต้องควบคู่ไปด้วยกันกับเป้าหมายของความยั่งยืนด้วยในขณะเดียวกัน ดังนั้น นอกเหนือไปจากความจำเป็นในการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกรแล้ว ยังจำเป็นต้องส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาขีดความสามารถของระบบไ้ในระดับครัวเรือนนี้เอง ในด้านการฟื้นฟูและพิทักษ์รักษาสถานทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม อันเป็นเป้าหมายร่วมกันของชุมชนด้วย

ดังนั้น เกษตรพออยู่พอกิน จึงเป็นตรรกะอยู่ในตัวเอง ที่จะพึงมุ่งต่อการพัฒนาเงื่อนไขปัจจัยอันเอื้อต่อความยั่งยืนเป็นรากฐานสำคัญ อันได้แก่ การฟื้นฟูและอนุรักษ์คุณภาพดินและน้ำ ความหลากหลายทางพันธุกรรม และการบริหารจัดการที่ดี ทั้งหมดนี้ เพื่อให้ได้ผลผลิตอาหารการกินที่มั่นคงแน่นอน ให้ชุมชนชนบทได้มีคุณภาพชีวิตที่ดี สภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย ต้องตามสูลักษณะ ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่เกษตรอุตสาหกรรม หรืออุตสาหกรรมเกษตร ที่เรียกกันว่า “แผนใหม่” ไม่อาจอำนวยให้ได้ มีแต่จะเป็นเครื่องบั่นทอนทำลาย เพียงเพื่อแสวงผลกำไรสูงๆ ดังเช่นที่ประสบการณ์ได้พิสูจน์ให้เห็นกันมาแล้ว

ความเป็นจริงอีกประการหนึ่ง ที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ “เกษตรกรรมยั่งยืน” หรือที่มาเรียกกันว่า “เกษตรกรรมทางเลือก” ที่ว่านี้ มิใช่เป็นแต่เพียงเรื่องของเทคนิควิธีการทำไร่นาแบบปลอดสารเคมีสารพิษเท่านั้น หากยังเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับปัจจัยองค์ประกอบทางด้านสังคมวัฒนธรรมและความเป็นชุมชนด้วยเป็นพื้นฐาน ซึ่งจะต้องพยายามฟื้นฟูและพัฒนาควบคู่กันไป **เกษตรกรรมยั่งยืน มิอาจเป็นไปได้อย่างสัมฤทธิ์ผลโดยปราศจากเครือข่ายทั้งภายในและระหว่างชุมชน** และโดยนัยนี้ อาจถือได้ว่าเกษตรกรรมยั่งยืนจะทำหน้าที่เป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันให้เกิดสำนึกของความเป็นชุมชนในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอันคุกคามต่อชุมชนชนบทและสภาพแวดล้อมอยู่ในปัจจุบัน

4.5 มนุษย์พัฒนา

ในกระบวนการพัฒนาเกษตรพออยู่พอกินสู่เกษตรกรรมยั่งยืนนี้ จำเป็นต้องหมายเหตุประเด็นเรื่องคนกับการพัฒนาไว้ในที่นี้ด้วย ในสาขาวิชาการและหน่วยราชการพัฒนานิยมใช้คำว่า “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” (Human resource development) ซึ่งสื่อความหมายในแง่ของกำลังคนในความต้องการของ “ตลาด” งานนี้ เป็นแนวความเข้าใจปกติธรรมดาสำหรับสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งแบ่งแยกกันชัดเจนระหว่างกลุ่มนายทุนผู้เป็นนายจ้าง และกลุ่มคนส่วนใหญ่ผู้ไม่มีทุนเป็นลูกจ้าง วงวิชาการของไทยเราก็ได้แต่เลียนแบบความคิดและถ้อยคำมาใช้กันทั้งๆ ที่ในสังคมไทยของเรา จนบัดนี้ ก็ยังมีประชากรวัยทำงานที่ไม่ได้เป็นลูกจ้างใคร แต่ทำงานของตนเอง เป็นอิสระอยู่ถึงกว่าร้อยละ 70 ซึ่งทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ฝรั่งรวมเรียกว่า “ภาคนอกระบบ” (Informal sector) และซึ่งเมื่อนำคำมาประยุกต์เลียนแบบใช้กับเศรษฐกิจสังคมไทยแล้ว ก็หมายความว่า ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ โดยเฉพาะเกษตรกรชาวไร่ชาวนาเป็นอันหลุดออกไปนอกวงจรความใส่ใจของรัฐใน “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ในวงการเศรษฐศาสตร์ละตินอเมริกา เข้าใจว่ากำลังให้ความสนใจศึกษาวิจัยกลุ่มคนภาคนอกระบบที่วางนี้ อยู่อย่างกว้างขวาง ยังไม่ปรากฏี่แววอะไรที่แสดงให้เห็นว่า วงการเศรษฐศาสตร์ไทยมีการเคลื่อนไหวในเรื่องนี้อย่างไรบ้าง

จะอย่างไรก็ตาม หลักความคิดเศรษฐกิจพอเพียงต้องนับว่า

มีส่วนสำคัญที่จะช่วยแก้ไขให้เกิดความสมดุลในจุดนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทางการเกษตรในระดับต่างๆ ตั้งแต่เกษตรพออยู่พอกิน ไปสู่เกษตรกรรมยั่งยืน และเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน แต่ทว่า จะเป็นการเรียนรู้พัฒนา ไม่ใช่จากแง่มุมที่เป้าหมายจากภายนอก คือ นายจ้างไม่ว่าจะเป็นเอกชนหรือราชการ มาเป็นตัวกำหนดทิศทางแบบแผนการเรียนรู้ภายในจิตสำนึกของมนุษย์ หากเป็นไปตามหลักมนุษยนิยม ที่มุ่งให้จิตสำนึกภายในของมนุษย์เราได้บรรลุความเป็นอิสระที่จะเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองอย่างรอบด้านและสามารถเติบโตในวิถีชีวิตอันสร้างสรรค์ของตนเองอย่างแท้จริง³⁴

นอกจากความแตกต่างในเชิงเกณฑ์คุณค่าของความเป็นมนุษยนิยม และกระบวนการเรียนรู้แล้ว จุดมุ่งหมายของการพัฒนา “ทรัพยากรมนุษย์” หรืออีกนัยหนึ่ง มนุษย์ถูกพัฒนา กับการพัฒนาตนเองของมนุษย์ก็ย่อมแตกต่างห่างไกลกัน สำหรับตลาดจ้างงาน เป้าหมายอยู่ที่เงินตราค่าจ้างเป็นสำคัญ การลงทุนจึงเป็นสิ่งที่ทุกประเทศแสวงหา เพื่อให้คนมีงานทำมีรายได้และจับจ่ายใช้สอย เป็นการกระตุ้นให้ “ระบบ” เศรษฐกิจดำรงอยู่ต่อไปได้ “ระบบ”

³⁴ Oscar Nudler, “On The Human Development Concept and Contemporary Ideological System” และ W. Lambert Gardiner, “On Turning Development Inside-Out or (Better) On Not Turning Development Outside-In in the First Place”, ใน Carlos A. Mallman and Oscar Nudler, ed., **Human Development in its Social Context**, London, Hodder and Stoughton, 1986 หน้า 10-15 และ 63-82 ตามลำดับ อ้างใน เสน่ห์ จามริก : “บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสภาวะความรุนแรง” อ้างแล้ว เจริญพรหมายเลข 21 หน้า 145

ที่ตัวเองเป็นตัวกำหนดให้คนต้องเรียนรู้อะไรบ้าง อย่างไร และในที่สุด เป็นผู้กุมชะตาชีวิตของคนว่าจะบันดลาลให้มันทำอะไรหรือไม่แบบไหน อย่างไร อัตราค่าจ้างควรจะเพิ่มหรือลดเท่าใด รวมทั้งสวัสดิการควรจะให้มีอยู่หรือไม่ เพียงใด ซึ่งรวมความแล้วเป็นวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ที่ถูกกำหนดให้ต้องเรียนรู้และขึ้นอยู่กับสภาวะความผันผวนปรวนแปรในความสัมพันธ์นายจ้าง-ลูกจ้างภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ยุคปัจจุบัน

ส่วนสำหรับหลักการพัฒนาตนเองของมนุษย์ เป้าหมายอยู่ที่คุณภาพชีวิตที่อยู่ในการควบคุมของตนเองโดยอิสระ อีกครั้งหนึ่งที่จะต้องย้ำว่า สังคมไทยนับว่าโชคดีที่เป็นสังคมเกษตรเขตร้อน มีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เกื้อหนุนให้เราสามารถสร้างฐานการพัฒนาตนเองและอย่างยั่งยืนได้ แต่แล้วเรากลับไปเดินตามวิถีทางอันแปลกแยกจากพื้นฐานความเป็นจริงของตนเอง ทำลายฐานต้นทุนทรัพยากรและภูมิปัญญาของตนเอง และในที่สุดต้องตั้งความหวังทุกสิ่งทุกอย่างไว้ที่ “ความมั่นใจของต่างชาติ” ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเงิน หรือการลงทุน เท่านั้นยังไม่พอ ร่างกฎหมายการประกอบธุรกิจของคนต่างด้าวที่กำลังถกเถียงกันยังจะเปิดช่องทางให้ทุนต่างชาติทะลุทะลวงเข้ามาครอบงำถึงอาชีพการทำให้ทำนา³⁵ อันจะยังผลให้คนไทยทั้งชาติต้องหากินตกต่ำลงไปเป็นเพียงลูกจ้างของต่างชาติ ทั้งหมดนี้ เป็นเจตนารมณ์และนโยบายที่สวนทาง

³⁵ อ้างแล้ว เจริญธรรมหมายเลข 15

อย่างร้ายแรงต่อหลักการเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมุ่งต่อเป้าหมาย การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนของมวลเกษตรกรไทย

จะอย่างไรก็ตาม ณ จุดนี้ การกิจของเราก็คืออยู่ที่จะต้องตั้งเข็ม ของระบบและกระบวนการเรียนรู้ให้ดีเพื่อความสัมฤทธิ์ผลจริงจัง และยั่งยืนของการพัฒนาพึ่งตนเอง เราจะต้องไม่ตกหลุมพรางของ เรื่องรายได้เงินตรา ซึ่งต้องอาศัยการลงทุนจากภายนอกเป็นใหญ่ ดังกล่าวแล้ว เพราะในที่สุด ฐานเกษตรกรรมเขตร้อน ควรจะช่วยให้เราได้สามารถมองเห็นคุณค่าบางสิ่งบางอย่างที่ยิ่งใหญ่และ กว้างใหญ่ไพศาลเหนือเรื่องของรายได้เงินตรา ซึ่งความจริงแล้ว เป็นแหล่งที่มาของรายได้อันยั่งยืนถาวร นั่นก็คือ ฐานทรัพยากร ธรรมชาติอันเป็นต้นทุนชีวิตและคุณภาพชีวิตโดยธรรมชาติของ ท้องถิ่นเอง ที่เงินตราไม่อาจสร้างขึ้นมาได้ ประเด็นอยู่ที่ การสร้าง วัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่ เพื่อเป็นการฟื้นฟูและพัฒนาจิตสำนึก ควบคู่ไปกับทักษะวิชาชีพอันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาขีด ความสามารถพึ่งตนเองและพัฒนาตนเอง เป็นการเสริมสร้างกระบวนการ เรียนรู้ร่วมกัน เพื่อความมั่นคงยั่งยืนและความผาสุก ทั้งของตนเอง และชุมชนแทนที่สถานะความแปลกแยกและความล่มสลายที่กำลัง บังเกิดแก่ชุมชนชนบทไทยอยู่ในปัจจุบันนี้

วัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่ที่ว่านี้มุ่งเน้นทั้งคน สถาบันสังคม และชุมชนท้องถิ่นเป็นแกนกลาง ทั้งหมดประกอบเป็นกระบวนการ สัมพันธ์เชื่อมโยงและสร้างสรรค์ทางสังคมใน 3 มิติใหญ่ๆ

ของวิถีชีวิตและสังคม ดังนี้

มิติการจัดการต้นทุนชีวิต ได้แก่ เรื่องของการฟื้นฟูปรับปรุง บำรุงดิน การจัดการแหล่งน้ำ ไร่นา ความหลากหลายทางชีวภาพ การจัดทำเกษตรประณีต เป็นต้น

มิติคุณภาพชีวิต ได้แก่ เรื่องของการบริโภค โภชนาการ สุขภาพ พละการนัย ครอบครัว ชุมชน สภาพแวดล้อม ฯลฯ

มิติการพัฒนาชีวิตและสังคม ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ และประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆ อย่างเช่น เรื่องของการแปรรูป เพิ่มมูลค่า การออม กองทุน/ธนาคารชุมชน การพัฒนาความหลากหลายของ กิจกรรมงานอาชีพ และฐานเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น ฯลฯ

ทั้งสามมิติประกอบกันเป็นหลักการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิต ความสามารถพึ่งตนเอง เพื่อเสริมสร้างฐานความเป็นชุมชน และ เพื่อการพัฒนาชีวิตและสังคม รวมทั้งรู้จักคัดสรรความรู้วิทยาการใหม่ๆ ที่สอดคล้องส่งเสริมคุณค่าชีวิตและสังคมของตน ในโลกของการเปลี่ยนแปลงเป็นนิรันดร์

4.6 เครือข่ายข้อมูลข่าวสารการพัฒนา

ในประเด็นเกี่ยวกับการเรียนรู้พัฒนาตนเองของเกษตรกรนี้ เห็นสมควรขยายความเพิ่มเติมสั้นๆ แต่มีความหมายความสำคัญอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ กล่าวคือ เรื่องของข้อมูลข่าวสารการพัฒนา เป็นที่ทราบกันดีถึงคุณค่าของข้อมูลข่าวสารว่า เป็นเครื่องมือในการทำกิจกรรมต่างๆ มาในยุคเทคโนโลยีสื่อสารข้อมูล ความจริงข้อนี้เป็นที่เด่นชัด ไม่มีข้อกังขาใดๆ ในวงการเทคโนโลยีเองก็มีการจัดทำโครงการสารสนเทศเพื่อการพัฒนาชนบทขึ้นในเวลานี้ แต่มีคำถามว่าเป็นข้อมูลของใครและเพื่อใคร อย่างเช่น ในวงราชการฝ่ายการพัฒนา “ระบบ” ข้อมูลถือว่าเป็นเครื่องมือที่จำเป็นในการวางแผนและจัดการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องแก้ปัญหาความขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานของคน ปัญหาโภชนาการหรือปัญหาความยากจนในชนบท เหล่านี้ก็ล้วนแต่มีนิยาม มีเกณฑ์ มีสูตรตัวเลขไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน ทั้งสถานการณ์ที่เป็นอยู่และเป้าหมายที่จะพึงบรรลุถึงตามขั้นตอนและระยะเวลาที่กำหนดไว้ หรืออย่างในวงการธุรกิจ โดยเฉพาะในด้านวงการตลาด ระบบข้อมูลถือว่าเป็นประโยชน์ที่จะได้ทราบและสนองความต้องการของผู้บริโภค แต่ทั้งสองกรณี ผลที่ได้ในความเป็นจริง ก็คือ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนเป้าหมายของการพัฒนา หรือว่าผู้บริโภค ต่างก็เป็นฝ่ายตกอยู่ภายใต้การกำกับควบคุมตามวัตถุประสงค์และรสนิยมของภายนอก แทนไม่ได้มีโอกาสเรียนรู้อะไรของตนเองขึ้นมาเลย ยิ่งมาในยุควิชาการ

นิเทศศาสตร์เพื่อมุ่งพร้อมด้วยเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า อำนาจการกำกับ
ควบคุมที่วุ่นวายนี้ ก็เกือบจะเรียกได้ว่า เบ็ดเสร็จเด็ดขาด

โดยแท้จริงแล้ว ชุมชนเกษตรชนบทตกอยู่ในสภาพเช่นนี้
มาโดยตลอด เทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารในตัวเอง จึงไม่ใช่จะทำให้
ให้คนฉลาดเรียนรู้อะไรขึ้นมาได้ แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีความสำคัญ
เป็นตัวกำหนดความรู้ ความไม่รู้ของคน และเพราะฉะนั้น จึงไม่อาจ
ปฏิเสธได้ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าเราจะจัดระบบข้อมูลกันอย่างไรใน
ลักษณะที่สร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้พัฒนาตนเอง จุดใหญ่ใจความ
อยู่ที่ตรงนี้เอง ไม่ได้ต้องการความเชี่ยวชาญลึกซึ้งหรือวิชาการชั้นสูง
อะไร เพียงแต่ให้คนได้มีโอกาสรู้จักตนเองได้เป็นเจ้าของข้อมูล
เกี่ยวกับตนเองและผลงานความพยายามของตนเองให้ได้เห็นเป็น
กระบวนการตามลำดับไปในวิถีชีวิตของตนและชุมชน

ในเรื่องของเกษตรกรรมยั่งยืน ระบบข้อมูลการเรียนรู้พัฒนา
ตนเองเช่นว่านี้ต้องนับว่าเป็นกุญแจสำคัญ โดยที่ไรรระดับครัวเรือน
เป็นหน่วยพื้นฐานหลักของเศรษฐกิจชนบท จุดเริ่มต้นก็อาจให้สมาชิก
แต่ละครัวเรือนร่วมกันฝึกปฏิบัติวาดผังไรรนาของตนเองให้รู้ว่าจะไร
เป็นอะไร อยู่ตรงไหน ความจริงสิ่งเหล่านี้ เป็นเรื่องที่เกษตรกรเขา
รู้ดีอยู่แล้ว แต่ก็เป็่วิธีการหนึ่งที่เปิดช่องทางให้เข้ามาสัมผัสวัฒนธรรม
หนังสือ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการเรียนรู้อย่างยั่งยืน การที่ลูกหลาน
เกษตรกรเข้าโรงเรียน เรียนเขียนอ่าน ไม่ได้หมายความว่าเข้ามาอยู่
ในวัฒนธรรมหนังสือโดยอัตโนมัติ จุดสำคัญอยู่ที่จะต้องให้การรู้

หนังสือได้สัมผัสเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตปฏิบัติจริงด้วย การใช้ทักษะเขียนผังไรรณดังกล่าว ก็เท่ากับเป็นการเรียนรู้ทบทวนตรวจสอบสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในชีวิตประจำวันของตนเอง แล้วจากนั้นก็ต่อด้วยการบันทึกรายการชนิดจำนวนพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่อยู่ในไรนา พร้อมทั้งติดตามบันทึกผลที่ได้เป็นการประเมินตัวเองและการขยายผลในช่วงเวลาต่อๆ ไปตามฤดูกาล ในขั้นตอนนี้ก็เช่นกัน ความจริงก็มีเกษตรกรบางส่วนปฏิบัติอยู่แล้ว ก็อาจจะใช้ประสบการณ์ตรงนั้นเองเป็นตัวอย่างของการเรียนรู้ และอาจเสริมด้วยเทคนิควิชาการบางประการที่เหมาะสม

ที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงขั้นการเรียนรู้เบื้องต้นจริงๆ แต่จากประสบการณ์ที่ได้ เป็นการกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวอยากรู้อยากเห็นขึ้นและได้ความมั่นใจจากภูมิใจในตัวเอง แล้วถ้ายังได้ร่วมฝึกปฏิบัติกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน ก็จะเกิดการเปรียบเทียบเรียนรู้ซึ่งกันและกันเป็น *กระบวนการกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้* ระหว่างกัน และสำนึกความเป็นชุมชนจะค่อยๆ ก่อตัวพอกพูนขึ้นจากประสบการณ์เรียนรู้ซึ่งอาจดูเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ทำนองนี้

ข้อฝึกปฏิบัติจริงเหล่านี้ เป็นเพียงตัวอย่างเบื้องต้นส่วนหนึ่งที่ยกมาพอให้เห็นเป็นแนวทาง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น หมายความว่าตัวเกษตรกรเองจะต้องผ่านการระดมความคิดชักชวนความเข้าใจในเจตนารมณ์และเป้าหมายของเกษตรกรรมยั่งยืนพอสมควร ที่จะตระหนักเห็นคุณค่าความสำคัญในสิ่งที่ตนเรียนรู้ปฏิบัติ และการ

ระดมความคิดชักชวนความเข้าใจจำเป็นจะต้องกระทำกันอย่างสม่ำเสมอควบคู่กันไปกับปฏิบัติจริง จุดสำคัญอยู่ที่สร้างบรรยากาศให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากจิตสำนึกภายในของตนเองจริงๆ ผสานด้วยกระบวนการกลุ่ม และเสริมด้วยข้อมูลความรู้เกี่ยวกับความเป็นไปของโลกภายนอกในระดับหนึ่ง ก็จะเป็นการเปิดหูเปิดตาให้ขยายความคิดอ่านกว้างขวางขึ้น หลักการและเป้าหมายก็คือ ให้เกิดกระบวนการคิดอ่าน และพัฒนาได้เป็นไปจากฐานของเครือข่ายครัวเรือนและชุมชนอย่างแท้จริง

4.7 เศรษฐกิจชุมชน

หลักการและขั้นตอนทางความคิดต่างๆ เท่าที่กล่าวมาคงพอจะช่วยให้จินตนาการกันได้พอสมควรถึงภาพกระบวนการอันเป็นพลวัตของเศรษฐกิจพอเพียง ขอเน้นคำว่า “กระบวนการ” ไว้ตรงนี้อีกครั้งหนึ่ง เพราะทั้งโดยจิตวิญญาณและในฐานะหลักการเศรษฐกิจใหม่ ที่ต้องเผชิญกับพลานุภาพครอบงำทางปัญญาความคิดภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เป็นการปลดปล่อยทางจิตสำนึกและกระบวนการทัศน์ พื้นวัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่เพื่อการพึ่งตนเองและพัฒนาตนเอง ทั้งนี้ เพื่อว่า “เมื่อฐานะแห่งชาติ คือ คนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้นแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ” ดังที่เคยเป็นหลักอุดมการณ์และวิสัยทัศน์ของผู้นำไทยสมัยเกือบ 80 ปีมาแล้ว ในยามที่บ้านเมืองกำลังถูกคุกคามระรานผ่านด้านการครอบงำวิธีปฎิบัติทางเศรษฐกิจ

การเงินเข้าสู่ฐานทรัพยากรอันเป็นต้นทุนชีวิตของประชาชนคนไทย
ทั้งชาติเช่นนี้ บทบาทของเศรษฐกิจพอเพียงในการเปลี่ยนแปลงทาง
จิตสำนึก ย่อมจะเป็นที่เด่นชัดขึ้น การยกเอาเรื่องของเกษตรชนบทขึ้น
เป็นเป้าหมายหลัก ไม่ได้หมายความว่าความถึงการกลับไปสู่อดีต หรือ
หันหลังให้กับสังคมโลกภายนอก หากเป็นเพราะสัจธรรมความจริง
ที่ว่าเกษตรชนบทจะเป็นฐานอุ้งอู่แน่น และเพราะฉะนั้น จึงเป็นหัวใจ
กุมชีวิตของประเทศไทย ไม่ใช่เป็นเพียง “กระดุกสันหลัง” อย่าง
ที่พูดๆ กันจนเคยชิน เป็นการกลับคืนสู่**ฐานชีวิตเศรษฐกิจที่แท้จริง**
เพื่อว่าสังคมไทยโดยรวมจะจะสามารถก้าวเดินต่อไปข้างหน้าด้วย
พื้นฐานของการพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างเสมอมา
เสมอไปในโลกประชาคมโลก

ดังนั้น กระบวนการพัฒนาตามหลักการเศรษฐกิจพอเพียงจึง
มีฐานตั้งหลักที่ เกษตรกรรมพออยู่พอกิน พร้อมด้วยกระบวนการ
เรียนรู้ระดับขั้นสู่เกษตรกรรมยั่งยืน โดยนัยของหลักการของ
เศรษฐกิจใหม่นี้ หน่วยพื้นฐานหลักก็คือ**ไร่นาระดับครัวเรือน** ซึ่ง
จะกระจายออกไปเป็นเครือข่ายกว้างขวางขึ้นตามลำดับ และบน
พื้นฐานของเกษตรกรรมยั่งยืนนี้เอง ที่ขีดความสามารถของระบบ
ไร่นาครัวเรือน จะได้พัฒนาให้มีบทบาทหน้าที่รอบด้านขึ้น ว่ากันตั้งแต่
เรื่องการผลิตอาหารการกินอย่างยั่งยืนความสัมพันธ์อันอบอุ่น
มั่นคงภายในครอบครัว การสร้างเสริมคุณภาพชีวิตในระดับชุมชน
และเครือข่ายรวมตลอดไปถึงระดับธุรกิจ คือการผลิตเพื่อขายและ

การสร้างงาน อย่างไรก็ตาม เป้าหมายเบื้องต้นของเกษตรกรรมยั่งยืน หรือที่เรียกกันในชื่ออื่นอย่างเช่น เกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสม หรือวนเกษตร แล้วแต่สภาพของพื้นที่อันหลากหลาย ก็คือ เป็นช่องทางส่งเสริมให้เกษตรกรรายย่อยเหล่านี้ได้สามารถพัฒนาตนเอง **เป็นอิสระจากกลไกตลาดภายใต้อำนาจกำกับควบคุมจากพลังเศรษฐกิจภายนอก** ดังคำพูดของผู้อาวุโสอีสานผู้หนึ่งคอยตอกย้ำอยู่เสมอว่า “ในประเพณีอีสาน คนเมื่อท้องอิม ก็ยอมมีศักดิ์ศรี”

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพัฒนาขึ้นไปถึงอีกระดับหนึ่ง คุณค่าอันสืบจากเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเฉพาะในเรื่องการผลิตอาหารปลอดสารพิษสารเคมี ย่อมจะแผ่ถึงบรรดากลุ่มผู้บริโภคทั้งในเมืองและชนบทด้วย ซึ่งก็จะมีส่วนเกื้อกูลให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น อันเป็นช่องทางให้เกิดกำลังการออม การเรียนรู้ในการแปรรูป การลงทุน และขยายกิจกรรมสร้างงานในท้องถิ่น ด้วยผลของพัฒนาการอันเป็นไปตามกระบวนการธรรมชาติเช่นนี้ วิถีชีวิตของท้องถิ่นชนบทก็จะทวีความหลากหลายยิ่งๆ ขึ้นไป ทั้งในด้านอาชีพทักษะ กิจกรรมงานธุรกิจ และอื่นๆ อีกมากมายที่จะมีตามมา พร้อมทั้งขยายเครือข่ายกว้างขวางออกไปตามลำดับ

ที่ว่านี้ ก็คือกระบวนการพัฒนาจากเป้าหมายต้นทางคือเกษตรพออยู่พอกิน และเกษตรกรรมยั่งยืนอันประกอบเป็นฐานชีวิตเศรษฐกิจของมวลเกษตรกรรายย่อยและระบบไร่ในระดับครัวเรือนสู่เป้าหมายปลายทาง คือเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน แม้จะเป็น

กระบวนการอันยาวนาน แต่ทว่ามีความพื้นฐานมั่นคง และแม้จะเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่หลากหลายขึ้นทำนองเดียวกันกับระบบในเมือง แต่ก็มีเอกลักษณ์หลักการสังคมของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นในด้านการผลิต การบริโภค ความสัมพันธ์การตลาด เทคโนโลยี รวมถึงการศึกษา และทั้งหมดต่างรวมกันอยู่ในวัฒนธรรมการเรียนรู้อันสอดคล้อง และเสริมซึ่งกันและกันตามนัยของหลักการเศรษฐกิจพอเพียง หรืออีกนัยหนึ่ง วัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ “รู้จักพอ” นั่นเอง ถ้ามองว่าจะวัดระดับหรือขอบข่ายความรู้จักพอกันอย่างไร คำตอบ ก็คือ เป็นเรื่องของระดับคุณค่าของสังคม ซึ่งต้องอาศัยเกณฑ์คุณค่าจิตสำนึกความเป็นชุมชนร่วมกันของบรรดาสมาชิกชุมชนคอยตรวจสอบ และบังคับซึ่งกันและกัน ซึ่งย่อมมีความเป็นไปได้ ด้วยเหตุผลที่ว่าเศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจขนาดเล็ก ในท่ามกลางของเครือข่ายอันกว้างใหญ่ และเน้นผลของกระบวนการพัฒนาอันยาวนานพอสมควร ในประการสำคัญ **ฐานทางวัฒนธรรมการเรียนรู้จะเป็นเครื่องเชื่อมโยงอย่างสำคัญในชีวิตความสัมพันธ์ทางสังคมด้านต่างๆ** เพราะในที่สุดแล้ว ความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจ” สำหรับเศรษฐกิจชุมชน ไม่ใช่เป็นเพียงหน่วยธุรกิจที่มุ่งแต่แข่งขันหากำไรเป็นใหญ่อย่างที่ยึดถือปฏิบัติกันจนกลายเป็น “ความทรราชของตลาดโลก” อยู่ในทุกวันนี้ แต่เศรษฐกิจชุมชนทำหน้าที่เป็นหน่วยชีวิตสังคมวัฒนธรรมเพื่อการดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน และสันติสุข ดังที่ได้ตั้งเป็นหลักความเข้าใจร่วมกันไว้ในตอนต้น

ข้อที่ควรแก่การทำความเข้าใจร่วมกันอีกประการหนึ่ง ก็คือว่า เศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้เป็นระบบที่แปลกแยก หรือสวนกระแสสังคมนั้นความเป็นจริงอะไรอย่างหนึ่งที่สำนักวิชาการทั้งหลายพยายามทำให้ต้องรู้สึกสับสนไขว้เขวโดยไม่จำเป็น แต่ครั้งแล้วกลับยกวัฒนธรรมพลอำนาจเป็นใหญ่ขึ้นเป็นสังคมนั้นความเป็นจริง ที่คนจะต้องสยบคล้อยตาม เศรษฐกิจชุมชนอันเป็นผลของหลักการเศรษฐกิจพอเพียง นับเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามที่จะถ่วงดุลกระแสอำนาจผลการเช่นนั้น และตามความเป็นจริงแล้ว ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งของกระแสที่ก่อให้เกิดการกระจายความคิดและปฏิบัติอย่างกว้างขวางอยู่ในขณะนี้ ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ โดยนัยนี้ เศรษฐกิจชุมชนจึงไม่ใช่สิ่งแปลกประหลาดอันใด ดังที่ศาสตราจารย์ ที.เอ็ม.เพาเวอร์ ได้พูดถึงไว้ให้เป็นข้อคิดควรแก่การสนใจ ดังนี้ :

“ฐานเศรษฐกิจที่แท้จริงของท้องถิ่นหนึ่งๆ ประกอบด้วยสิ่งต่างๆ ที่ทำให้ท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสถานที่ที่ดึงดูดความสนใจ ที่จะร่วมอยู่อาศัยที่จะทำงาน หรือทำธุรกิจ นั้นหมายความว่า ฐานเศรษฐกิจย่อมรวมไปถึงคุณภาพของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น ความมั่นคงปลอดภัย และเสถียรภาพของชุมชน คุณภาพของบริการสาธารณะ และโครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณูปโภค และ

คุณภาพของกำลังคน เรื่องเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่จะผลิตหรือสร้างขึ้นได้ด้วยระบบเศรษฐกิจ ธุรกิจการค้า หรือว่าการผลิต เพื่อส่งออก ทั้งหมดนี้ **ถูกสร้างขึ้นมานอกระบบเศรษฐกิจ ธุรกิจการค้า** แต่ก็พื้นฐานเศรษฐกิจของท้องถิ่นนั้นๆ เอง (ความเป็นจริง) ข้อนี้ ควรจะทำให้ได้มีการปรับเปลี่ยนทางความคิด และนโยบายเศรษฐกิจท้องถิ่นของเรา”³⁶

ถ้อยคำเหล่านี้ อย่างน้อยก็พอให้ความกระจ่างว่า สิ่งที่ว่า “เศรษฐกิจนอกระบบ” โดยเฉพาะในระดับท้องถิ่นนั้น มีบทบาทสำคัญยิ่งต่ออนาคต และที่สำคัญ ช่วยให้ได้แนวทัศนวิสัยที่หลักอุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงจะก้าวเดินไปในทิศทางและเพื่อเป้าหมายอะไร

5. ส่งท้าย

เครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นชนบท เป็นเป้าหมายปลายทางของเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะเป็นหลักการนำและกระบวนการทางสังคม เป็นเป้าหมายของการกลับมาสู่ฐานชีวิตเศรษฐกิจที่แท้จริง เพื่อบูรณะเสริมสร้างชีวิตสังคมและการดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนและสันติสุข กับทั้งมีนัย เพื่อสร้างความสมดุล

³⁶ Thomas Michael Power, อ้างแล้ว เจริญรุดหมายเลข 1 หน้า 127 คัดแปลและเส้นได้เน้นโดยผู้เขียนเอง อ้างใน เสน่ห์ จามริก : “แนวทางแก้ไขวิกฤตทางเศรษฐกิจการเมืองในยุคปัจจุบัน” ใน *ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย* อ้างแล้ว เจริญรุดหมายเลข 7 หน้า 25

สำหรับกระแสท้องถิ่น ซึ่งกำลังแพร่ออกไปกว้างขวางอาจเรียกได้ว่า เป็นกระแสโลกอีกมิติหนึ่ง โปรดดูใน M.S. Dobbs-Higginson, *Asia Pacific : Its Role in The New World Disorder*, Mandarin, 1994 หน้า 410-413

ของชีวิตเศรษฐกิจทั้งในระดับชาติและระดับโลก ทั้งนี้ โดยตั้งหลัก
เริ่มจากฐานเกษตรพออยู่พอกิน และเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นการพัฒนา
ขีดความสามารถในการผลิตและการบริโภคอย่างพอเพียงและเป็น
อิสระ ขึ้นไปถึงขั้นแปรรูปอุตสาหกรรมครัวเรือน และธุรกิจกว้างขวาง
ออกไป เป็นการสร้างงานอาชีพและทักษะทางวิชาการที่หลากหลาย
เกิดตลาดแลกเปลี่ยนซื้อขาย สะสมทุน ฯลฯ ทั้งหมดเป็นไปบนหลักการ
พึ่งตนเองและนิเวศ และบนพื้นฐานเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน
ท้องถิ่นนี้เอง ที่เศรษฐกิจชาติจะฟื้นตัวพัฒนาขึ้นมาอย่างมั่นคง
ทั้งในด้านฐานต้นทุนทางสังคม กำลังทุน กำลังซื้อ และตลาด
ภายในประเทศ รวมทั้งเทคโนโลยีซึ่งจะค่อยๆ ริเริ่มพัฒนาขึ้นมา
อย่างมั่นคงยั่งยืนจากฐานทรัพยากรและภูมิปัญญาที่มีอยู่ภายในชาติ
และทั้งที่จะพึ่งคัดสรรเรียนรู้จากสังคมโลกภายนอก โดยนัยนี้
เศรษฐกิจพอเพียง จึงเท่ากับเป็นเสมือนทำหน้าที่ภูมิคุ้มกันให้กับ
“โลกานุวัตร” หรือความจำเป็นที่สังคมไทยจะต้องคล้อยตามกระแส
โลกได้เป็นไปในวิถีทางที่เอื้ออำนวยต่อศักดิ์ศรีความเป็นอิสระเสรี
ความมั่นคงยั่งยืนและประโยชน์สุขของประชาชนคนไทยทั้งมวล

เราพูดกันมามากมายถึงปัญหาที่เรียกว่า วิกฤตโครงสร้าง
สังคม แต่แล้วก็ไม่เคยพยายามทำความเข้าใจกันจริงจัง คงได้แต่
ใช้คำ ใช้ภาษาวิชาการกันวุ่นไปมา จนเป็นผลสรุปหลบเลี่ยง
ประเด็นปัญหากันมาตลอดจนถึงทุกวันนี้ ในกระแสดวงความคิดที่
จะแสวงหาทางเลือก เราก็พากันติดอยู่ในกับดักทางทฤษฎีที่จำกัด

ทัศนวิสัยของเราให้มองเห็นแต่ทางเลือกระหว่างภาครัฐกับภาคธุรกิจ เอกชน หรือไม่กี่หาทางรอมชอมกันตามกระแสอำนาจและผลประโยชน์ ทั้งสองแนวทางเป็นผลของพัฒนาการเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งกำลังมาถึงจุดอดตัน เกิดความชะงักงันทางปัญญา ความคิดและนโยบายสาธารณะ ด้วยเหตุที่ ภูมิภาวะของทั้งภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชนไทยไม่อาจก้าวข้ามวงจรของกระแสอำนาจ และผลประโยชน์เฉพาะหน้าเฉพาะตัวได้ **เนื่องจากขาดฐานทางสังคมอันมั่นคงเข้มแข็งพอ โดยเฉพาะในระดับชุมชนท้องถิ่น ที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดระบบและกระบวนการของความรับผิดชอบ ต่อสังคมได้ทั้งในส่วนของภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน**

ในขณะเดียวกัน ในแวดวงปรัชญาหรือทฤษฎีเศรษฐกิจการเมืองระดับโลกก็ยังคงไม่อาจหลุดพ้นออกไปจากหลุมพรางทางปัญญา ของตนเอง ซึ่งกำหนดโจทย์คำตอบเป็นสูตรสำเร็จไว้แล้ววนเวียน ไปมาที่กลไกภาครัฐกับภาคธุรกิจเอกชน และก็นั่นเอง กระแส โน้มเอียงที่กำลังเป็นอยู่ ก็คือ พลอำนาจเป็นใหญ่ของภาคธุรกิจ เอกชนเหนือรัฐ รวมทั้งเหนือการควบคุมของสังคม³⁷ ซึ่งก็คือต้นเหตุ

³⁷ วาทกรรมล่าสุดของศาสตราจารย์มิลตัน ฟรีดแมน (Milton Friedman) ผู้เป็นศาสตราจารย์ด้านเศรษฐศาสตร์เงิน (Monetarism) ของยุคปัจจุบัน โจมตี ไอ.เอ็ม.เอฟ. กับธนาคารโลกในการแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ การเงินขณะนี้ :

“ประเทศกำลังพัฒนาส่วนมาก มีระบบที่พยายามใช้อิทธิพลมากเกินไป (ต่อภาคเอกชน)”
“โซครายที่ทั้ง ไอ.เอ็ม.เอฟ. และธนาคารโลกมักจะโน้มน้าวไปในทางช่วยให้งานโครงการ ต่างๆ ของรัฐบาลเข้มแข็ง ขัดต่อธุรกิจเอกชน ดังนั้น ทางที่ดีที่สุด ที่ไอ.เอ็ม.เอฟ.กับ ธนาคารโลกจะสามารถทำได้ ก็คือ ไปๆ เสือให้หัน”

คัดแปลจาก RanJit Gill, *Asia Under Siege : How The Asian Miracle Went Wrong*, Management Services Pte., Ltd., Singapore, 1998, Introduction

รากเหง้าของปัญหาวิกฤตยุ่งยากทั้งปวงกำลังแผ่ขยายออกไปทั่วโลก
ขณะนี้

ในท่ามกลางความตึบตันและชะงักงันทางปัญญาความคิด
อันฝังรากลึกนี้เอง แนวทางเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นตามนัยของหลัก
การเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำเสนออีกทางเลือกหนึ่งในกระบวนการ
การกระแสนท้องถิ่นที่กำลังก่อตัวขึ้น เป็นปรากฏการณ์สำคัญของโลก
อยู่ในปัจจุบันนี้

เสน่ห์ จามริก

พฤศจิกายน 2541

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) จัดตั้งขึ้นโดยพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒ กสม. ประกอบด้วย ประธานกรรมการ และกรรมการ ๑๐ คน ซึ่งวุฒิสภาเป็นผู้คัดเลือกตามรายชื่อที่คณะกรรมการสรรหาได้คัดเลือกนำเสนอ มีวาระการดำรงตำแหน่ง ๖ ปี และดำรงตำแหน่งเพียงวาระเดียว และมีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

- การส่งเสริมการเคารพและปฏิบัติตามหลักสิทธิมนุษยชนทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ
- ตรวจสอบและรายงานการกระทำหรือการละเลยการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือไม่เป็นไปตามพันธกรณีระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนและเสนอมาตรการการแก้ไขที่เหมาะสมต่อบุคคลหรือหน่วยงานที่กระทำ หรือละเลยการกระทำดังกล่าวเพื่อดำเนินการในกรณีที่ปรากฏว่าไม่มีการดำเนินการตามที่เสนอให้รายงานต่อรัฐสภาเพื่อดำเนินการต่อไป
- เสนอแนะนโยบายและข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมาย กฎ หรือข้อบังคับต่อรัฐสภาและคณะรัฐมนตรีเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน
- ส่งเสริมการศึกษา วิจัย และเผยแพร่ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน
- ส่งเสริมความร่วมมือและประสานงานระหว่างหน่วยราชการ องค์กรเอกชน และองค์กรอื่นในด้านสิทธิมนุษยชน
- ส่งเสริมการศึกษา วิจัย และเผยแพร่ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน
- จัดทำรายงานประจำปีเพื่อประเมินสถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชนภายในประเทศเสนอต่อ รัฐสภา คณะรัฐมนตรี และเปิดเผยต่อสาธารณชน
- ประเมินผลและจัดทำรายงานผลการปฏิบัติงานประจำปีเสนอต่อรัฐสภา
- เสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรีและรัฐสภาในกรณีที่ประเทศไทยจะเข้าเป็นภาคีสันธิสัญญาเกี่ยวกับการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน

คำอธิบายความหมายของเครื่องหมาย

- รูปทรงดอกบัว** คือ ความมีคุณธรรม ความเอื้ออาทรระหว่างเพื่อนมนุษย์ อันเป็นจริยวัตรอันดีงามของคนไทย
- รูปคนล้อมเป็นวงกลม** คือ การสร้างพลังความร่วมมือกับทุกภาคส่วนสังคม เพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนให้เป็นส่วนสำคัญในกระบวนการพัฒนาประเทศ
- รูปมือ** คือ การร่วมมือกับทุกภาคส่วนของสังคมทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศในการโอบอุ้มคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพด้วยหลักแห่งความเสมอภาคและภราดรภาพ
- สีน้ำเงิน** คือ สีของความเชื่อมั่นของประชาชนและทุกภาคส่วนของสังคม
- คือ ความมุ่งมั่น อดทนในการทำงานเพื่อประชาชน
- คือ ความสามัคคี และการประสานพลังอย่างหนักแน่นจากทุกภาคส่วนของสังคม เพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

(พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๕๐)

1. ศาสตราจารย์เสน่ห์	จามริก	ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์จรัส	ดิษฐาอภิชัย	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
3. คุณหญิงจันทน์	สันตะบุตร	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
4. นางสาวนัยนา	สุภาพัง	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
5. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ประดิษฐ์ เจริญไทยทวี		กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
6. นายวสันต์	พานิช	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
7. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุทิน	นพเกตุ	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
8. นางสุนี	ไชยรส	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
9. นายสุรสิทธิ์	โกศลนาวัน	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
10. คุณหญิงอัมพร	มีสุข	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
11. นางสาวอาภร	วงษ์สังข์	กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
เลขที่ 422 เชียงเพนหัวช้าง ถนนพหลโยธิน ปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330
โทรศัพท์/โทรสาร 0-2219-2983 สายด่วน 1377